

Univerza v Ljubljani

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

KATJUŠA ZORE

Primerjava češkega in litovskega narodnega preporoda
Porovnání českého a litevského národního obrození

Diplomsko delo

Mentorja:

doc. dr. Ana Cergol Paradiž

doc. dr. Erik Gilk

Dvopredmetni univerzitetni študijski program prve
stopnje Zgodovina

Dvopredmetni univerzitetni študijski program prve
stopnje Češki jezik in književnost

Ljubljana, 2019

POVZETEK

Diplomsko delo se ukvarja z analiziranjem poteka narodnega preporoda v Litvi ter na Češkem, pri čemer je pozornost posvečena predvsem izpostavljanju skupnih točk, prav tako pa večjih razhajanj. V prvem delu je bralec seznanjen z glavnimi teorijami nacionalizma in pojmi, povezanimi z njegovim preučevanjem. V nadaljevanju so podrobneje opisane izbrane teme iz obeh gibanj, ki so imele močan vpliv na oblikovanje narodne zavesti. Predstavljeno je tudi kulturno in politično dogajanje v 19. stoletju na ozemlju obeh narodov ter odnosi med narodnima skupinama in drugimi narodi, ki so prebivali v isti državi, prav tako pa tudi odnosi med njimi in oblastjo. Vzporednice se začrtane od začetka 19. stoletja pa vse do konca prve svetovne vojne, ko sta narodni gibanji v obeh deželah dosegli svoj glavni cilj – ustanovitev neodvisne države.

Ključne besede: Litva, Češka, politična zgodovina, kulturna zgodovina, narodni preporod

ABSTRACT

This bachelor's thesis' main objective is to analyze the course of national awakening in Lithuania and Czechia, much attention is also put on comparing the two national awakenings, searching for their similarities and differences. In the first part, the reader is acquainted with the main theories of nationalism and with the terminology that is used when analyzing them. Further on the main topics that had great impact on the national movement are discussed. The cultural and political life of the 19th century is presented as well as the relations between these two national groups and other groups living in the same state, including the relations between them and the central government. The lines are drawn from the beginning of the 19th century to the end of the World War I when both movements achieved their main goal – the emergence of the independent state.

Key words: Lithuania, Czechia, political history, cultural history, national awakening

KAZALO

UVOD.....	5
1. TEORETIČNI UVOD IN TEORIJE NACIONALIZMA.....	6
2. ZGODOVINSKE RAZMERE IN KRATEK KRONOLOŠKI PREGLED NARODNEGA PREPORODA.....	13
2.1. LITOVSKÉ DEŽELE PO TRETJI DELITVI REPUBLIKE OBEH NARODOV	13
2.2. ČEŠKE DEŽELE V HABSBUŠKI MONARHIJI.....	16
2.3. MEDSEBOJNI ODNOSI MED ČEHI IN LITOVCI OD SREDNJEGA VEKA DO 19. STOLETJA.....	16
2.4. KRONOLOŠKI PREGLED OBEH NARODNIH PREPORODOV	17
3. POGLEDI NA NAROD	22
4. ZAČETKI NARODNEGA PREPORODA.....	27
4.1. LITVA.....	27
4.2. ČEŠKA	28
5. ODNOSI Z MATIČNO DRŽAVO	29
5.1. UPORI	29
5.2. RUSIFIKACIJA IN GERMANIZACIJA	31
5.3. ŠOLSTVO	37
6. POMEMBNE OSEBNOSTI IN NJIHOVA DELA	42
6.1. JEZIKOSLOVJE IN SLOVNICE	42
6.2. ZGODOVINOPISJE	43
6.3. ČASOPISJE	44
6.4. UMETNOST.....	46
6.5. MOTIEJUS VALANČIUS IN KATOLIŠKA CERKEV.....	48
7. NASTANEK SAMOSTOJNE DRŽAVE	52

7.1. LITOVSKA SAMOSTOJNOST IN VPRAŠANJE VILNE	52
7.2. TOMÁŠ G. MASARYK IN ČEŠKA SAMOSTOJNOST	54
8. ZAKLJUČEK.....	57
SHRNUÍ BAKALÁŘSKÉ PRACE	59
BIBLIOGRAFIJA	63

UVOD

V diplomskem delu se ukvarjam z glavnimi temami, ki so oblikovale narodno gibanje med Čehi in Litovci, ter poskušam analizirati razlike in podobnosti med njima. Da bi sploh lahko začeli govoriti o nacionalizmu, se moramo najprej seznaniti z nekaterimi glavnimi pojmi in teorijami s tega področja. Pri tem se opiram na knjige znanih zgodovinarjev, ki so svoje pisanje posvečali tem temam, in se osredotočam na štiri teorije, ki na različne načine razlagajo nastanek narodov in narodnih gibanj. V nadaljevanju se posvečam češkemu in litovskemu narodnemu gibanju ter poskušam predstaviti politično, kulturno in družbeno ozadje, ki je oblikovalo narod, pa tudi potek obeh gibanj. Najprej analiziram, kako so sebe kot narod opredeljevali oziroma kako so se identificirali prebivalci teh dežel sami, hkrati pa preučujem tudi, kako so nanje gledali drugi, torej kakšna identiteta jim je bila pripisana od zunaj. Nadalje raziskujem, kje in kdaj so se narodne ideje med Čehi in Litovci začele oblikovati ter kateri družbeni sloji so bili pri tem pomembni. Ker sta oba naroda živela v večnacionalnih državah, opisujem tudi njune odnose s to državo, zlasti v luči politike germanizacije oziroma rusifikacije. Pri tem me bo zanimalo, kako je prišlo do večjih uporov in kakšni so bili njihovi cilji, seveda pa obravnavam tudi njihove posledice in morebitno nasilje ter zatiranje, ki ga je oblast začela izvajati nad nepokornim lokalnim prebivalstvom. Ker je eden najpomembnejših dejavnikov pri oblikovanju narodov šolstvo v domačem jeziku, opisujem tudi, kako je bilo šolstvo organizirano, v katerem jeziku je potekal pouk in kakšne alternative so obstajale, na primer skrivne ali zasebne šole. Na koncu postavljam v ospredje nekaj oseb, ki so največ prispevale k uspehu narodnih gibanj in so bile dejavne na različnih področjih, od zgodovine in jezikoslovja do umetnosti. Seveda pa se ni mogoče izogniti temu, da ne bi zaključili z uspehi obeh gibanj, ki sta po koncu prve svetovne vojne dosegli svoj cilj in uspešno prispevali k ustanovitvi neodvisne Češkoslovaške in Litve.

1. TEORETIČNI UVOD IN TEORIJE NACIONALIZMA

Nacionalna identiteta je oblika socialne identitete, ki je poleg osebne (individualne) ena od dveh glavnih kategorij identitete, ki jih ponavadi razlikujemo, čeprav je ta fenomen načeloma zelo težko definirati. Osebna identiteta se ponavadi bolj ukvarja s tem, kako se oseba sama identificira ter kako se vede glede na dano vlogo v družbi. Socialna oz. družbena identiteta po drugi strani preučuje izgradnjo občutka pripadnosti posameznim skupinam, zanima pa nas tudi, kako se je ta skupina razvijala in kakšni so v njej odnosi.¹ Družbene identitete so torej zgrajene na procesu samokategorizacije, okrepljene pa so, ko se pripadniki primerjajo z drugimi ljudmi, ki v to skupino ne sodijo - posameznike, ki so nam podobni, tako prepoznamo kot člane, tiste, ki so drugačni, pa kot take, ki tej skupini ne pripadajo. Tako so ustvarjene družbene kategorije, ki se jim posamezniki priključijo oziroma jih pripisujejo ostalim. Te kategorije oziroma skupine so del družbene strukture in lahko obstajajo le v medsebojnih odnosih in nasprotjih.² Posameznik se mora torej načeloma identificirati s skupino, da ji pripada, prav tako pa mora imeti podobno dojetje sveta in podobno vedenje.³ S tem ko je posameznikovo vedenje in mišljenje podobno ostalim v tej skupini, ga ti sprejmejo vanjo. Vendar pa pri nacionalni identiteti to ni vedno tako. Stopnja vključenosti je odvisna od tega oziroma temelji na tem, kakšno ideologijo in vrednote sprejema določena nacionalna entiteta, torej na kateri vrsti nacionalizma je narod utemeljen oziroma kateri vrsti pripada. Pri preučevanju tipologije nacionalizma prihaja kljub obilju terminologije v literaturi do nekakšne dihotomije. Kot dva prevladujoča tipa nacionalizmov, ki ju ponavadi razločujemo, pa bi lahko določili etnolingvistični in državni nacionalizem.⁴

Državni (imenovan tudi zahodni) model nacionalizma je povezan z obdobjem razsvetljenstva v anglosaškem svetu. Ameriška revolucija naj bi bila konsolidacijska točka v njegovem razvoju. Kot ključna stebra naroda sta videni svoboda in toleranca. Ta tip nacionalizma je zelo individualističen in liberalen po svoji naravi, članstvo je utemeljeno bolj na upoštevanju določenega sistema vrednot in norm kot pa na fizičnih lastnostih ali poreklu.⁵ Po

¹ Buhr, R., Fabrykant, M. in Jasiulevičienė, R.: *Theoretical approaches to national identity*, str. 16

² Burke, P., Stets, J. E.: "Identity Theory and Social Identity Theory". V: *Social Psychology Quarterly*, 63 (2000), št. 3, str. 225

³ Burke, P., Stets, J. E.: *Identity Theory*. Oxford : Oxford University Press, 2009, str. 118

⁴ Buhr, R., Fabrykant, M. in Jasiulevičienė, R.: *Theoretical approaches to national identity*, str. 17

⁵ *Ibid.*, str. 18

drugi strani pa etnolingvistični (imenovan tudi “primordialni” ali vzhodni) tip nacionalizma implicira, da je članstvo v določenem narodu pogojeno z večinoma neprostovoljnimi, vsiljenimi lastnostmi, ki jih pridobimo z rojstvom in vzgojo. Ponavadi vključuje karakteristike, kot so jezik, rasa, vera in geografski teritorij. Seznam bi lahko razširili še z bolj abstraktnimi koncepti, kot sta kulturna bližina in skupna preteklost (ali vsaj preteklost, pripisana dominantni zgodovinski naraciji). Ta tip nacionalizma naj bi prevladoval v srednji in vzhodni Evropi, torej v to skupino spadata tudi češki in litovski nacionalizem. Glavni razlog za širitev tega tipa nacionalizma na tem območju je relativno pozen (v primerjavi z zahodno Evropo) začetek gibanj narodnega preporoda. Nanj pa je vplivalo tudi romantično iskanje “duše naroda”; ponavadi so jo iskali pri navadnih ljudeh in preprostih podeželskih prebivalcih, v ospredju je bila torej dobrobit ljudi oz. vsega naroda, ne pa le posameznikov.⁶ Predstavniki etnolingvističnega nacionalizma trdijo, da so narodi obstajali pred pojavom narodnih gibanj in politizacijo narodnih ciljev, zato procese narodnega formiranja označujejo kot preporod, prebujenje narodov, kar se vidi tudi v češkem in litovskem poimenovanju tega obdobja oziroma procesa (češ. národní obrození, lit. tautinis atgimimas – oboje pomeni dobesedno narodni preporod). Verjamejo torej, da je narod obstajal že prej, v nekakšnem spanju oz. hibernaciji, zdaj pa je čas, da se ponovno prebudi.

Srečamo se torej z vprašanjem o obstoju narodov – kdaj in kako so narodi nastali ali pa so brezčasen pojav, ki je obstajal skozi celotno zgodovino. Obstaja ogromno število teorij in znanstvenih člankov, ki obravnavajo to temo in poskušajo odgovoriti na ta vprašanja, zato je nemogoče preučiti vse. Najbolj znane in opazne pa vključujejo teorije perenializma, modernizma, postmodernizma in etnosimbolizma, ki jih bom tudi predstavila.

Perenialisti pripisujejo narodom mistično in ključno vlogo pri oblikovanju svetovne zgodovine. Čeprav se skozi čas pojavljajo in tudi izginjajo različni narodi, so prav oni tisti, ki krojijo zgodovino, in ne obratno. Perenialisti vidijo narode kot objektivne in bistvene fenomene. Tak pogled je podoben primordializmu, razlikuje se predvsem v tem, da perenialisti ne zanikajo izumrtja starih narodov in pojava novih, njihov namen je predvsem, da dokažejo obstoj in zgodovinsko doslednost določenega naroda. Sodobno razumevanje in trenutna konstelacija narodov sta z njihovega vidika edina mogoča in naravna struktura družbe.⁷ Skozi to restriktivno

⁶ Buhr, R., Fabrykant, M. in Jasiulevičienė, R.: *Theoretical approaches to national identity*, str. 20

⁷ *Ibid.*, str. 25-26

perspektivo in časovno pogojeno razumevanje sveta je težko globlje preučevati in analizirati narode in njihov nastanek.

Modernisti nasprotujejo ideji brezčasnosti narodov in namesto tega trdijo, da narodi niso objektivna danost. Zanje so narodi produkt modernizacijskega procesa, med katerim so bili izumljeni in zgrajeni. So torej nedaven in nov oz. izviren družbeni pojav, ki ne obstaja od nekdaj.⁸ Tako kot modernisti tudi postmodernisti odklanjajo idejo o večnem obstoju narodov. Namesto da bi povezovali nastanek narodov z zgodovinskimi okoliščinami in procesi, kot to počnejo modernisti, pa naj bi njihov nastanek pogojevale politične sile in interesne skupine. Osrednja točka postmodernistične naracije se odvrne od narodov in narodnih identitet in se osredotoča bolj na ideološko kritiko nacionalizma ter poskuša odkriti skrita razmerja moči.⁹

Etnolingvistična teorija poskuša nekako pobotati perenialistični (in primordialni) ter modernistični pristop in ponuja nekakšen kompromis. Anthony D. Smith uporablja francoski izraz *ethnies* za opis eničnih skupnosti oz. etnij v prednacionalni državi.¹⁰ Etnosimbolisti ne trdijo, da so bile etnije podobne modernim narodom, ne pa tudi, da so se razlikovale. Poudarjajo, da so igrale ključno vlogo in imele ključen pomen pri formiranju modernih narodov, ker so imele simbolične, jezikovne in kulturne podobnosti, ki so bile nujne za utrditev narodnih entitet.

Že omenjeni Anthony D. Smith je eden vodilnih predstavnikov etnosimbolizma in trdi, da je nacionalna identiteta sestavljena iz petih ključnih komponent (dimenzij): 1) zgodovinski teritorij oziroma domovina, 2) skupni miti in zgodovinski spomini, 3) skupna obča javna kultura, 4) obče pravice in dolžnosti za vse člane in 5) enotna ekonomija z mobilnostjo pripadnikov na ozemlju oz. območju.¹¹ Ker pa je formiranje naroda večdimenzionalni proces, posamezni narodi le oponašajo idealni tip v različni meri, vsak od njih pa razvije in na svoj način združuje te dimenzije. Za Smitha in ostale etnosimboliste je *ethnie* (etniija) predpogoj za možnost nastanka nacije oz. naroda - etnije se torej razvijejo, spremenijo, oz. so spremenjene v narode. Smith določa etnijam šest pglavitnih značilnosti: 1) lastno ime, 2) skupni miti o prednikih itn., 3) skupni (zgodovinski) spomini, 4) eden ali več kulturnih razpoznavnih znakov, 5) zveza z

⁸ Bekus, Nelly: *Struggle Over Identity: The Official and the Alternative "Belarusianness"*. Budapest : Central European University Press, 2013, str. 15

⁹ Buhr, R., Fabrykant, M. in Jasiulevičienė, R.: *Theoretical approaches to national identity*, str. 29

¹⁰ Smith, A. D.: *National Identity*. Harmondsworth : Penguin Books, 1991, str. 21

¹¹ *Ibid.*, str. 14

domovino in 6) določena solidarnost (elit).¹² Opazimo lahko, da je veliko značilnosti narodov in etnij enakih oziroma da so si med seboj podobne. Tako etnija kot narod sta skupnosti s skupnimi miti, spomini in obe sta ozemeljski, vendar pa ima lahko za etnije ozemlje le zgodovinski ali simbolični pomen, medtem ko je za narode ozemlje dejanska lastnina. Narodi torej potrebujejo nekaj etničnih elementov, ki jih lahko, in ponavadi jih, sčasoma oblikujejo in preoblikujejo. Nemogoče pa si je zamisliti narod, ki si ne deli skupnih mitov in spominov o ozemeljski domovini.¹³ Etnija se preobrazi v narod s pomočjo nacionalizma. Etnosimbolisti vidijo nacionalizem kot proces narodnega “prebujenja” avtentičnega kolektivnega “jaza”. Smithova definicija nacionalizma je precej široka. Predlaga, da naj bi na nacionalizem gledali kot na obliko zgodovinske kulture in državljanske izobrazbe, ki je nadomestila pretekle vzorce religiozne kulture in družinske izobrazbe, ter ga torej definira kot obliko kulture, ki vsebuje v sebi “ideologijo, jezik, mitologijo, simbolizem in zavest”.¹⁴ Narod je torej tip identitete, ki temelji na tej vrsti kulture in je z njo pogojen. Za Smitha nacionalizem izvira iz dejanskih čustev etnij in odraža njihovo težnjo, da bi postale narodi – sklepamo lahko torej, da je nacionalizem proces, ki v veliki meri izvira od spodaj. Etnosimbolisti tako verjamejo, da so narodi objektivni fenomeni, ki pa so utemeljeni na precej subjektivnih kulturnih in simboličnih lastnostih (kot npr. mit in spomin).

Miroslav Hroch, kljub temu, da ni etnosimbolist, deli podobno mnenje glede obstoja narodov pred nacionalizmom kot Smith. Za Hrocha so narodi objektivna zgodovinska realnost. Zavrača tudi modernistično idejo, da so narodi popolnoma konstruirane entitete in namesto tega trdi, da je treba njegovo “pojmovanje odločilno razlikovati od predstave, da je nacionalizem primarni formativni dejavnik, narod pa njegova izpeljava. V nasprotju s subjektivističnim pojmovanjem narodov kot proizvoda narodne zavesti, nacionalizma, narodne volje in duhovnih sil postavljamo tezo o narodu kot sestavnem delu družbene realnosti zgodovinskega izvora. Za nas je temeljna realnost izvor modernega naroda, nacionalizem pa fenomen, izpeljan iz obstoja naroda.”¹⁵ Hroch tudi poudarja obstoj in pomembnost kolektivne narodne zavesti med pripadniki naroda in opaža, da ni modernega naroda, katerega člani se ne bi zavedali svoje pripadnosti temu

¹² Smith, A. D.: *National Identity*, str. 21

¹³ *Ibid.*, str. 40

¹⁴ *Ibid.*, str. 91

¹⁵ Hroch, M.: *Social Preconditions of National Revival in Europe*, str. 3

narodu.¹⁶ A čeprav se ne strinja z oceno, da so narodi produkt nacionalizma, in trdi, da obstajajo neodvisno od nacionalističnih gibanj, Hroch ne podcenjuje vpliva in vloge, ki jo je imel nacionalizem pri formiranju narodov. Nacionalizem ali narodno ideologijo ima za sredstvo, s katerim se prebudi narodna zavest in realizirajo politične težnje narodov, da se oblikujejo v države. Opozarja tudi na dejstvo, da je nacionalistična agenda učinkovita le takrat, ko njen program vsaj do neke mere izraža interese naroda, na katerega se trudi apelirati, kar še potrjuje prednacionalistični obstoj narodov. Čeprav se Smith in Hroch strinjata v tem, da so narodi objektivno resnični, in v tem nasprotujeta modernističnemu stališču, da so le namerno ustvarjeni, pa Hroch pripisuje nacionalizmu vlogo, ki je podobna tej, ki jo vidijo modernisti, saj je zanj nacionalizem ključno politično orodje pri ustvarjanju narodov.

Eric J. Hobsbawm trdi, da so narodi ustvarjeni s pomočjo artefakta, invencije in družbenega inženiringa. Pri opredeljevanju naroda si izposodi definicijo Ernesta Gellnerja: “Nacije kot naraven, od boga dan način za razvrščanje ljudi, kot inherentna [...] politična usoda, so mit; nacionalizem, ki včasih že obstoječe kulture spremeni v nacije, ki si nacije včasih izmisli, velikokrat pa obstoječe kulture izbrše: to je realnost.”¹⁷ Modernisti torej izpodbijajo idejo etnosimbolistov, da narodi obstajajo, preden so ustvarjeni z nacionalizmom. Kar Gellner imenuje “že obstoječe kulture”, bi lahko povezali s Smithovimi etnijami. V nasprotju s Smithovim predlogom, da so etnije predhodniki narodov, pa Gellner pravi, da je veliko etnij v procesu oblikovanja narodov pogosto tudi uničenih. Kulturne, zgodovinske in mitološke povezave, ki jih etnosimbolisti smatrajo za ključne komponente, ki pogojujejo nastanek narodov, so za moderniste nepomembne, čeprav lahko služijo kot dodaten pomožni ukrep. Oba – Hobsbawm in Gellner – vidita narode kot produkte modernizacijskega procesa, ki so bili ustvarjeni kot odgovor na nove razmere industrijske proizvodnje in kapitalizma. Narodi služijo kot sredstvo družbenega zedinjenja skozi ustvarjanje standardizirane množične kulture. Temeljni aparat za ustvarjanje takih narodov je seveda nacionalizem. Gellner definira (instrumentalni) aspekt nacionalizma tako: “nacionalizem je v bistvu splošna uvedba visoke kulture v družbo, kjer so prej nizke kulture prevzemale življenje večine in v nekaterih primerih tudi celotnega prebivalstva. To pomeni splošno razširitev govora, ki ga posredujejo šole in nadzoruje univerza, kodificiranega za zahteve razumno precizne birokratske in tehnološke komunikacije. Je institucija anonimne

¹⁶ Hroch, M.: *Social Preconditions of National Revival in Europe*, str.12

¹⁷ Hobsbawm, E. J.: *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost*, str. 17

impersonalne družbe z med seboj zamenljivimi atomiziranimi posamezniki, ki jih povezuje predvsem skupna kultura tega tipa, namesto prejšnjih kompleksnih struktur lokalnih skupin, vzdrževanih s pomočjo ljudskih kultur, ki so bile reproducirane lokalno in idiosinkratično s strani mikroskupin samih.”¹⁸ Z visoko kulturo Gellner misli standardizirano, institucionalizirano in na izobrazbi temelječo kulturo s poudarkom na množični pismenosti in visoki stopnji znotrajdružbene komunikacije prebivalstva (poseben poudarek je dan uvedbi standardiziranega pisnega jezika, ki služi kot združujoč element nepovezanih skupnosti). Nizka kultura, po drugi strani, pa je lokalna, na tradiciji temelječa ljudska kultura, ki je edinstvena na določenem geografskem območju.

Za moderniste je nacionalizem zelo tesno povezan, ali celo istoveten, z državo. V svoji knjigi o nacijah in nacionalizmu Hobsbawm zopet citira Gellnerja, ko definira nacionalizem. Za oba je “predvsem načelo, po katerem se morata politična in nacionalna enota ujemati”.¹⁹ Hobsbawm to podrobneje razloži s tem, da nacionalizem zahteva, naj bo “politična dolžnost prebivalcev do države nad vsemi drugimi javnimi dolžnostmi, v skrajnih primerih (denimo, vojnah) pa celo nad vsemi drugimi dolžnostmi, kakršne koli že so”.²⁰ Modernisti vidijo nacionalizem zlasti kot politični instrument, ki je usmerjen v to, da ustvari nacijo, ki nato oblikuje temelj moderne nacionalne države, zato nima smisla govoriti o nacijah izven njihovih povezav z državo. Kot pravi Hobsbawm, “je nacionalizem pred nacijami. Držav in nacionalizmov ne ustvarjajo nacije, temveč prav narobe.”²¹ Drugače kot etnosimbolisti, ki interpretirajo nastanek nacij predvsem kot proces od spodaj, ki odseva interese ljudi, modernisti vidijo pojav nacij kot skrbno premišljen proces, vsiljen in izvršen z vrha, torej s strani razmeroma majhne interesne skupine “nacionalistične buržoazije”, ki je imela jasno definiran cilj, da ustvari moderno nacionalno državo.

Kljub mnogim razhajanjem glede vznika nacij, kronološkega pojava in vloge nacionalizma, se tako modernisti kot tudi etnosimbolisti strinjajo, da je nacija v svoji sodobni obliki moderen fenomen. Smith trdi, da dokler nacije postavljajo zahteve po zakoniku, združeni ekonomiji, skupnem zgoščenem teritoriju in enotni politični in množični kulturi, moramo nanje

¹⁸ Gellner, E.: *Nations and Nationalism*. Oxford : Basil Blackwell Publisher Limited, 1983, str. 57

¹⁹ Hobsbawm, E. J.: *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost*, str. 17

²⁰ *Ibid.*, str. 17

²¹ *Ibid.*, str. 18

gledati kot na moderne in drugačne od predmodernih etnij.²² Za zdaj je torej nepomembno, ali so nacije popolnoma izumljene in skonstruirane ali prebujene iz mirujočega/spečega stanja (oziroma s Smithovimi besedami, preobražene iz etnij v nacije). Dovolj je, če zatrdimo, da je začetna točka za nadaljno analizo to, da sta se češki in litovski narod, tako kot katerikoli drug narod, v svoji sedanji obliki in sodobnem razumevanju pojavila kot moderen fenomen in morata torej biti analizirana iz časa, ko sta prvič poskušala ustvariti standardizirano množično kulturo in je prišlo do narodnega zavedanja, naj je bilo to izumljeno ali prebujeno.

Benedict Anderson predpostavlja, da je bilo veliko dejavnikov, ki so med vsemi drugimi mogočimi oblikami skupnosti pripomogli k prav taki priljubljenosti nacionalizma. Na prvo mesto med razlogi za njegovo priljubljenost postavlja kapitalizem – skozi založništvo, ki je iskalo svoj kapitalistični trg, potem, ko je bil latinski trg že prenasičen, in je moralo iskati profit drugje, s čimer je prišlo do vzpona domačih jezikov.²³ V večini nacionalizmov v Evropi so imeli “nacionalni tiskani jeziki” ključen ideološki in politični pomen. Jezik naj bi bila nekakšna osebna lastnina določenih skupin, torej njegovih bralcev in govorcev, s čimer pridobi ta skupina avtonomno in enakopravno mesto v primerjavi z drugimi. Med evropskimi monarhijami (ki so bile povečini večjezične, torej “večnacionalne”) se je pojavila želja po nacionalni identifikaciji; tako so na primer Romanovi ugotovili, da so Rusi, s čimer se je ustvarila neka vrsta “uradnega nacionalizma”, torej zlitja nacije in dinastičnega imperija, katerega namen je bila ohranitev dinastične oblasti na večjezikovnem območju, saj se je ta uradni nacionalizem “razvil pozneje in kot odgovor na ljudska nacionalna gibanja, ki so vihrala v Evropi od dvajsetih let 19. stoletja.”²⁴ Rusifikacija je tako postala uradna dinastična politika šele v času carja Aleksandra III. (1881–1894), torej dolgo za pojavom baltskih in drugih nacionalizmov znotraj imperija.²⁵

²² Smith, A. D.: *National Identity*, str. 69

²³ Anderson, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana : Studia Humanitatis, 2007, str. 60-61

²⁴ *Ibid.*, str. 113

²⁵ *Ibid.*, str. 110-114

2. ZGODOVINSKE RAZMERE IN KRATEK KRONOLOŠKI PREGLED NARODNEGA PREPORODA

Preden lahko analiziramo potek narodnega gibanja, je pomembno, da se seznanimo z okoliščinami, v kakršnih je živelo prebivalstvo. Zato bom za začetek predstavila, kje so živeli pripadniki določenih narodov in kakšen so položaj imeli tam, potem pa na kratko primerjala glavne poteze obeh narodnih preporodov, da podam nekakšen pregled, preden se posvetim podrobnejšim analizam.

2.1. LITOVSKÉ DEŽELE PO TRETJI DELITVI REPUBLIKE OBEH NARODOV

Po Lublinski uniji s Poljsko (leta 1565) se je na ozemljih nekdanje Velike litovske kneževine začela postopna polonizacija litovskega plemstva, ki se je začelo udeleževati političnega življenja.²⁶ Prišlo je do nekakšnega sožitja med Litovci in Poljaki, ki so tvorili skupno identiteto nasproti tujcem, čeprav si je litovsko plemstvo še vedno puščalo litovske naslove. Iz praktičnih razlogov so litovski plemiči prostovoljno prehajali na poljščino, ki je postopoma postala nekakšen simbol stanovske pripadnosti.

Leta 1795 je prišlo do zadnje razdelitve poljsko-litovske države med tri sosednje državne tvorbe, torej Avstro-Ogrsko, Prusijo in Rusijo. Večina litovskega ozemlja je pripadla ruskemu cesarstvu, z izjemo jugozahodnega dela za reko Nemen, ki je bila takrat znana pod imenom Užnemunė (kar pomeni dežele za Nemnom). To ozemlje je pridobilo Prusko kraljestvo, vendar pa je bilo kmalu za tem, med Napoleonovim pohodom v Moskvo, pripojeno k Varšavski kneževini, ki jo je leta 1807 ustvaril Napoleon iz ozemlja, odtrganega od Prusije. Ta državna tvorba pa je obdržala svojo neodvisnost le osem let, torej do padca Napoleona. Na Dunajskem kongresu je bila razdeljena med dve sosednji državi in večina ozemlja je pripadla Rusiji. Ta teritorij je bil preimenovan v Varšavsko kraljestvo in je imel do leta 1863, ko je prišlo do druge poljsko-litovske vstaje, svojo avtonomijo, kar je pomenilo manjšo podložnost ruskemu zatiranju in boljše pogoje za kulturni razvoj. V litovskih gubernijah znotraj ruskega imperija je bila situacija precej slabša od tiste v Varšavskem kraljestvu. Takoj po okupaciji je bila iz teh dežel

²⁶ Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. In drugi: *Lietuva*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, str. 39-40

ustvarjena gubernija Vilna (upravna enota v tedanjem Ruskem cesarstvu), ki je bila v kratkem preimenovana v Litovsko, malo pozneje pa razdeljena na tri dele: gubernijo Vilna, Kaunas in Grodno. Na začetku so bile vse tri gubernije poimenovane litovske gubernije, z rastočo rusifikacijo pa jih je vlada preimenovala v Severozahodni okraj, kar so pojasnjevali s tem, da sta do razvoja Litovske kneževine na tem ozemlju prevladovala ruski narod in ruska kultura.

Ozemlje, kjer je živel litovsko etnično prebivalstvo, je bilo torej razdeljeno med ozemlja treh velikih državnih narodov: ruskega, poljskega in nemškega, meje med njimi pa so bile zelo nestabilne. Edina zgodovinsko stabilna in jasna je bila severna meja, za katero je živel sorodno latvijsko prebivalstvo. Od takratnih 2 milijonov Litovcev jih je večina od leta 1795 dalje (približno 1,5 milijona) živel na teritoriju Ruskega imperija. Tukaj ozemlje, naseljeno z litovskim prebivalstvom, ni tvorilo nobene administrativne enote, saj so bili Litovci naseljeni v treh gubernijah in sicer guberniji Vilna, Kaunas in Grodno. Četrta milijona Litovcev je živel na severu Varšavskega kraljestva, v Avgustovski (kasneje Suvalški) guberniji. Ostali (okoli 200.000) pa so naseljevali vzhodni in severni del Vzhodne Prusije. Ti so se od drugih razlikovali po tem, da so bili od 16. stoletja naprej luteranci. Večina litovsko govorečega prebivalstva so bili kmetje, prav zaradi tega, ker je litovsko plemstvo med življenjem v skupni državi s Poljsko prevzelo poljščino kot svoj jezik. Zato je bilo težko tudi določiti, kdo je litovskega in kdo poljskega rodu, saj so bile meje precej zabrisane.

Oblast v Ruskem imperiju svojih teritorialnih enot ni delila po etničnem principu, saj bi tako prišlo do večje nevarnosti, da tamkajšnje elite spodbujajo nacionalizem nedominantnih skupin in s tem ogrozijo enotnost imperija. Zahodni del ruskega imperija je obsegal nekdanjo Veliko litovsko kneževino in tam je bila od leta 1775 oblast v rokah generalnega guvernerja, pod katerim je bilo združeno več gubernij, kar kaže na to, da se je oblast zavedala posebnosti tega ozemlja ter nujnosti močne in razmeroma neodvisne oblasti nad njim. Glavni teritorij generalnega guvernerja Vilne je bilo torej območje nekdanje Velike kneževine, ki si ga je Rusija priključila po tretji delitvi Poljske. Ta je imel oblast v gubernijah Vilna in Grodno ter v guberniji Kaunas, ki je bila leta 1843 oblikovana iz severnozahodnega dela gubernije Vilna. Posebno po uporih v letih 1830–31 pa si je oblast prizadevala izbrisati razlike med nekdanjim ozemljem Velike kneževine in notranjimi gubernijami ter je poskušala odstraniti izraza litovski in beloruski iz uradnih tekstov; namesto poimenovanja tega območja kot litovske in beloruske gubernije naj

bi se uveljavil izraz “Zahodna provinca”, ki je poudarjal, da to območje ni rusko le zaradi zgodovinske pravice, temveč tudi zaradi etničnih razlogov. Kasneje so začeli to provinco deliti še na južno in severno, in slednji so seveda pripadale litovske gubernije. Upor v letih 1830–31 pa je prinesel spremembo še enega termina. Po delitvi (1775) se je za tamkajšnje gubernije uveljavil izraz “priključene gubernije”, po uporabi pa so jih začeli imenovati “ponovno pridobljene gubernije”. Leta 1840 je car Nikolaj I. prepovedal uporabo terminov “litovska“ in “beloruska” gubernija. Vendar pa ta prizadevanja niso bila uspešna, saj so izraza še naprej uporabljali – izraz litovske gubernije se je torej večinoma uporabljal za gubernije, ki so bile pod nadzorom generalnega guvernerja Vilne.²⁷ Od sredine 19. stoletja, ko je bila nacionalna misel vse bolj prisotna, so začeli tudi na to ozemlje gledati ne toliko kot na zgodovinsko, pač pa etnično opredeljeno. Zato so pod izrazom litovske gubernije začeli pojmovati ne le gubernijo Kaunas, temveč tudi večji del gubernije Vilna, dele gubernij Grodno in Avgustov ter tudi del Vzhodne Prusije. V administraciji pa so litovske teritorije še vedno večinoma izenačevali s teritorijem gubernije Kaunas, ki naj bi bila zaradi svojega etnično-verskega položaja in geopolitične pozicije najbolj problematična gubernija – problematična zato, ker so katoliški Litovci tvorili veliko večino prebivalstva, in zaradi tega, ker je mejila na Prusijo, baltske gubernije in Poljsko kraljestvo.²⁸

Podatki o številu prebivalstva v zahodnih gubernijah iz začetka 60. let 19. stoletja, ki jih je zbral Osrednji statistični urad, so sledeči:

Tabela²⁹: Število prebivalstva glede na nacionalnost

Gubernija/nacionalnost	Rusi*	Poljaki	Litovci	Židje	Ostali	Skupno
Vilna	196.356	161.325	464.844	77.405	3.377	903.307
Kaunas	33.628	25.487	836.139	104.947	17.000	1.017.201
Grodno	687.056	88.340	2.915	95.335	8.800	882.446
Skupno	917.040	275.152	1.303.898	277.687	29.177	2.802.954

²⁷ Staliunas, Darius: *Making Russians: Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*. Amsterdam, New York : Rodopi, 2007, str. 27

²⁸ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 30

²⁹ *Ibid.*, str. 111

*pri štetju ni bilo razlike med Belorusi in Rusi, saj so jih imeli za del ruskega naroda

Iz tabele je razvidno, da so v teh treh gubernijah Litovci predstavljali približno polovico prebivalstva. Vendar pa pri statistikah iz nekaterih drugih gubernij (predvsem Vitebsk) vidimo, da pri štetju niso razlikovali med Litovci in Latvijci.

2.2. ČEŠKE DEŽELE V HABSBURŠKI MONARHIJI

Čehi so bili v Habsburški monarhiji tretja največja etnična skupina in so v njej prebivali že od leta 1526, ko je Ferdinand I. prevzel češko krono. Njene dežele, ki so obsegale Bohemijo, Moravsko, Šlezijo in Lužico, so tvorile posebno enoto dežel, ki so jim rekli "dežele češke krone". Ena izmed glavnih nalog oblasti tam je bila, da v deželah ponovno vzpostavijo katolištvo, saj je bil med prebivalci zelo močan protestantizem. Vrhunec tega spora je bila bitka na Beli gori leta 1620, kjer so bili Čehi hudo poraženi. Kmalu po tem je začela veljati prepoved vseh ver razen katoliške, prav tako pa sta bila češki jezik in kultura naslednjih 150 let hudo zatirana. Praga je izgubila svojo pomembno vlogo in v očeh Čehov se ta doba imenuje temna doba. Položaj pa se je začel izboljševati z nastopom Marije Terezije, ki je cesarstvu vladala od leta 1740 do 1780. Skupaj s svojim sinom Jožefom II., ki jo je nasledil in vladal naslednjih 10 let, je uvedla mnoge reforme, med drugim tudi takšne, ki so močno zmanjšale vpliv katoliške cerkve ter podelile pravice ostalim veram. Od takrat se je avstrijska politika do Čehov precej sprostita in ni izvajala hudega pritiska ali ponemčevanja, kljub temu, da je bila njihova želja vzpostavitev centraliziranega in enotnega cesarstva. Že v zgodnjem 19. stoletju je monarhija razširila državne pravice na moške in ženske iz vseh družbenih razredov, kar pa seveda ni pomenilo, da so bili tudi socialno ali kulturno enaki. Prav tako so uvajali različne ukrepe, da bi okrepili občutek enakopravnega državljanstva, zato so podpirali patriotične občutke pripadnosti državi in spoštovanje družbenega reda. Zagotavljali so tudi osnovno izobrazbo v lokalnih jezikih, saj je uradništvo črpalo svoje osebje predvsem iz izobraženih srednjih razredov.³⁰

2.3. MEDSEBOJNI ODNOSI MED ČEHI IN LITOVCI OD SREDNJEGA VEKA DO 19. STOLETJA

O odnosih med Čehi in Litovci lahko govorimo od srednjega veka naprej. Iz zgodovine

poznamo nekaj primerov, ko so Čehi poskušali pokristjaniti Litovcem sorodna plemena. Mednje ne sodijo ključne osebnosti češke zgodovine, kot je sv. Vojtech, ki je padel v Prusiji, ampak kasnejše. V 13. stoletju je češki kralj Premysl Otokar II. uspešno pomagal Tevtonskemu viteškemu redu pridobiti prusko ozemlje. Omeniti velja tudi Jana Žižko, ki se je udeležil pohoda proti Tevtonskemu viteškemu redu na strani poljsko-litovske koalicije leta 1410. V dobi husitske reformacije so češko krono ponudili litovskemu velikemu knezu Vytautasu (znanemu tudi kot Vitold), ki pa je moral zaradi notranjepolitičnih zadev krono odkloniti. Namesto sebe je poslal na Češko kneza Žygimantasa Kaributaitisa – Zikmunda Korybutoviča, ki je postal češki deželni regent oz. administrator in se je udeležil husitskih vojn. Ne smemo tudi pozabiti obdobja, ko je na češkem prestolu vladala dinastija Jagieloncev, ki je izvirala iz Litve. Od takrat do 19. stoletja pa odnosi med tema dvema narodoma niso bili preveč intenzivni. To lahko pojasnimo s tem, da sta bili v 16. stoletju tako Češka kot Litva vključeni v večnarodne državne tvorbe in sta se tako znašli pod pritiskom vladajočega naroda, medtem ko se je njihov delež moči postopoma manjšal.

Od 16. do 19. stoletja lahko v obeh državah sledimo podobnim tendencam razvoja naroda: lokalno plemstvo, ki se je moralo prilagoditi okoliščinam, je dajalo prednost vladajočemu jeziku in tako izgubilo eno glavnih značilnosti naroda. Mesta so postala vedno bolj nemška oziroma poljska in vse te okoliščine so pripeljale do tega, da so bili pripadniki obeh teh narodov oziroma ljudje, ki so govorili češko oziroma litovsko, v 19. stoletju večinoma kmetje.

2.4. KRONOLOŠKI PREGLED OBEH NARODNIH PREPORODOV

Pri kronološkem pregledu si bom pomagala s fazami nacionalizma, kot jih je predstavil češki zgodovinar in politični teoretik Miroslav Hroch. V 19. stoletju je v Evropi prišlo do nekaj preporodov večinoma manjših, zatiranih narodov. Pri vsakem so se razlikovali pogoji za uspešnost gibanja in njegov samostojni razvoj, po drugi strani pa zlahka prepoznamo dve ključni situaciji, ki združujeta te narodne preporode. Začetek narodnih preporodov lahko zabeležimo pri vzniku zanimanja za študij jezika, kulture in zgodovine “zatiranega” naroda. Posamezniki, ki so se lotevali takega raziskovanja, so bili večinoma intelektualci in ponavadi niso imeli velikega vpliva v družbi, pogosto pa tudi niso poskušali z agitacijo proti oblasti. To lahko pojasnimo s tem, da so bili izolirani ali pa niso verjeli v njen smoter. Druga pomembna faza je konec

³⁰ Judson, Pieter: *The Habsburg Monarchy: A New History*. Cambridge, London : Harvard University Press, 2016, str. 19-20

narodnega preporoda, ko patriotizem postane zadeva širokih množic in pridobiva stabilno komunikacijsko strukturo na ozemlju malega naroda. Obdobje med tema dvema fazama lahko označimo kot lastno oblikovanje naroda, ko se postopoma razvija agitacija proti oblasti in narodno zavedanje. Za boljšo preglednost bom te različne faze označila s črkami A (faza zanimanja intelektualcev), B (obdobje agitacije proti oblasti) in C (obdobje množičnega narodnega gibanja), kot je to naredil Miroslav Hroch.³¹

Prva stvar, ki se je moramo zavedati pri primerjanju razvoja narodnih preporodov obeh narodov, je geografska površina, kjer sta se ti dve etnični skupini nahajali. Trdimo lahko, da je bila površina, poseljena s češkim narodom, nekoliko bolj ugodna kot litovska. Prvič, zgodovinske meje češke države so bila jasno določene z gorami, ki so obkrožale etnično češko ozemlje. Litovci, na drugi strani, so bili v drugačnem položaju: edina zgodovinsko določena meja je bila na severu. Najbolj zapletena meja je bila na vzhodu, kjer ni bilo popolnoma jasno, kje se konča litovski etnični teritorij in začne beloruski. Do danes so v moderni Belorusiji t.i. "litovski otoki"³² – litovske vasi, obkrožene z beloruskim prebivalstvom. Južna jezikovna meja je bolj ali manj ustrezala meji tedanje gubernije Suvalkija. Na zahodu je bila meja prav tako dokaj jasna, vendar je težave povzročala vera: Litovci, ki so živeli v tedanji Prusiji, so bili od 16. stoletja naprej protestanti. Še en velik problem, v nasprotju s položajem Čehov, je bil ta, da se litovski narod ni nahajal na ozemlju ene države, ampak je bil razdeljen med dve močni politični sili: Prusijo in Rusijo, do leta 1863 pa je del naroda živel tudi na avtonomnem ozemlju Varšavskega kraljevstva. Vse te okoliščine so imele svoje prednosti in pomankljivosti.

Gibanje narodnega preporoda se v čeških deželah začne v trenutku, ko je leta 1781 ukinjeno tlačanstvo in so se ljudje lahko začeli preseljevati, medtem ko v Litvi leto začetka ni povsem jasno. Prve omembe nacionalno obarvanih družbenih aktivnosti segajo približno v leto 1820. Poznejši začetek lahko pojasnimo s tem, da je bilo tlačanstvo v ruskem cesarstvu ukinjeno mnogo pozneje, šele leta 1861. To je povzročilo, da je v prvi fazi litovskega narodnega preporoda veliko vlogo igralo litovsko govoreče plemstvo, ki je imelo dovoljenje, da se preseljuje, pa tudi finančna sredstva za pridobivanje izobrazbe. Na Češkem lahko opazujemo drugačne tendence: češki kmetje začnejo po ukinitvi tlačanstva množično hoditi v mesta in

³¹ Hroch, M.: *Social Preconditions of National Revival in Europe*, str. 23-24

³² Pečulienė, O., Broga, A.: *Šalis ta Lietuva...* Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, str. 44

ustvarjajo mnogoštevilno meščanstvo in delavstvo.

Naslednji ključni dejavnik, ki ga moramo omeniti, je narodnostna sestava na obeh ozemljih. Tukaj je bil položaj precej podoben: velik delež prebivalstva na Češkem so bila nemško govoreča ljudstva, ki so v večini poseljevala mesta. Litovska mesta so imela podoben karakter: glavnina mestnega prebivalstva je bilo poljsko govoreče meščanstvo in Litovci so, enako kot Čehi, večinoma živeli v vaseh in se preživljali s poljedelstvom. Seveda se srečamo tudi z nekaterimi razlikami: v Litvi na primer ne najdemo pokrajine, ki bi jo lahko primerjali s Sudeti, kjer je bila absolutna večina prebivalstva tako razsežnega območja tujega (nemškega) rodu. Še ena velika izjema je Mala Litva (litovsko ozemlje v Prusiji). Tu je bila narodnostna sestava mest bolj uravnotežena, kar pomeni, da je bilo število nemškega in litovskega prebivalstva v mestih približno enako. Vendar pa je tudi tam obstajal velik separatizem omenjenih etničnih skupin, saj sta večinoma prebivali v svojih delih mesta ali pa sta imeli vsaj svoje četrti.³³

Če zanemarimo, da so bili začetki narodnega preporoda v Litvi v primerjavi s češkim nekoliko kasnejši, je bil njun razvoj v marsičem podoben: šlo je za skupino izobražencev, ki jih je združevalo skupno zanimanje za jezik, narodno tradicijo in zgodovino. V nasprotju z večino drugih malih narodov so Čehi in Litvanci črpali navdih iz nekdanjih močnih držav in poudarjali svojo mitično narodno preteklost. To je tudi čas pomembnih osebnosti, kot sta na primer Josef Dobrovský in Simonas Daukantas, ki sta položila temelje knjižnih narodnih jezikov. Nadalje lahko primerjamo Vaclava Mateja Krameria in Laurynasa Ivinskisa: oba moža sta ustanovila založbo, kjer so izdajali knjige v narodnih jezikih. Zanimiv je tudi fenomen zabavnih koledarjev, ki so imeli velik odmev med vaškimi izobraženci. Tudi to je zasluga teh dveh mož.

Druga faza narodnega preporoda na Češkem in v Litvi je precej različna po svojem značaju. Sledimo lahko sicer podobnim tendencam v prizadevanju za samozavedanje naroda – prehodu od deželnega patriotizma k nacionalističnemu. Litovci se začnejo oddaljevati od Poljakov (tako kot Čehi od Nemcev) in zavračati idejo obnovitve Republike obeh narodov (skupne države s Poljsko). Faza B litovskega narodega preporoda naj bi se začela v zgodnjem 19. stoletju, vendar pa naj bi bila zaradi stroge politike in zatiranja po uporih 1863-64 zaustavljena in

³³ Šapoka, A.: *Lietuvos istorija*. Kaunas : Obuolys, 2017, str. 35

se nadaljevala šele tedaj, ko se je leta 1883 pojavil podtalni časopis *Aušra*.³⁴ Moramo se zavedati, da v Litvi narodno gibanje v drugi fazi ni bilo skoncentrirano v enem samem velikem kulturnem središču, kot je bila za Čeha Praga. Glavni razlog je bilo še vedno obstoječe tlačanstvo, zaradi katerega kmetje niso imeli pravice do selitve v mesta. Zato je z iniciativo Motiejusa Valančiusa vzniknila nekakšna organizacijska veriga, ki je pomagala preseči izoliranost med ljudmi in preiti k sodelovanju. V dobi druge faze začnejo vznikat politične smeri in prve ideje o nekakšni avtonomiji. Pri obeh narodih lahko opazimo enake poskuse oblikovanja znanstvenega jezika. Čeprav Simonasa Daukantasa uvrščamo v prvo fazo litovskega narodnega preporoda, lahko primerjamo njegova dela o litovski zgodovini z deli Františka Palackega, saj sta oba položila temelje modernega zgodovinopisja v svojih rodnih jezikih. Velika razlika se pojavlja glede odnosa do Rusije. Litovci, kot del ruskega imperija, se bojujejo z zatiranjem s strani ruske vlade, medtem ko se na Češkem izoblikujejo ideje rusofilstva in idealiziranja ruske države, saj so se Čehi zaradi slovanske sorodnosti z Rusi počutili povezane z njimi. (V Rusiji so na Avstrijo – in kasneje Avstro-Ogrsko – gledali kot na šibko državo, zato se glede nacionalne politike niso hoteli zgledovati po njej, prav tako pa je bilo prisotno mnenje, da si je Habsburška monarhija krivično prisvojila ozemlje, kjer so živeli nekateri Slovani.³⁵)

Znani predstavnik druge faze češkega narodnega preporoda, pesnik in prevajalec František Ladislav Čelakovský, se je poleg drugega zanimal tudi za ljudsko pisanje. Njegovo glavno zanimanje je bila seveda slovanska ljudska kultura, zanimivo pa je, da se eno izmed njegovih del posveča prav litovskim ljudskim pesmim. Zbirka *Litovske narodne pesmi* je bila izdana leta 1827 v Pragi in je bila ena izmed prvih knjig, ki se je ukvarjala z litovskim ljudskim pisanjem in je bila izdana izven ozemlja etnične Litve. Nekoliko kasneje, v letih 1856-1857, je bila prav tako v Pragi izdana prva akademska gramatika litovskega jezika *Handbuch der litauischen Sprache*.³⁶ Za to delo je zaslužen eden izmed najbolj znanih filologov vsega časa, August Schleicher. Ta je pred izdajo svojega dela nekaj let preživel v Litvi, kjer se je učil jezika in zapisoval ljudsko slovstvo. Ta mož je kot pri poučevanju na Karlovi univerzi v Pragi uporabljal litovski jezik kot primer starega indoevropskega jezika, ki je bil nujen za preučevanje

³⁴ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 24

³⁵ *Ibid.*, str. 47

³⁶ Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. In drugi: *Lietuva*, str. 54

jezikoslovja.³⁷

V končni fazi narodnega preporoda najdemo več podobnosti kot razlik. Na splošno sledimo podobnim ali enakim tendencam: prehodu od kulturnih ciljev k političnim in širjenju idejnih in političnih tokov. Prav tako v obeh primerih drži, da sta bila najpomembnejša tokova liberalni in radikalno demokratični ali socialistični tok. Povsod smo tudi priča razvoju politične žurnalistike, katere glavna predstavnika sta Karel Havlíček Borovský in Vincas Kudirka. Edino večjo razliko najdemo pri vlogi cerkve, saj je imel v Litvi konzervativni katoliški tok močnejšo besedo kot na Češkem. Jonas Basanavičius, ki je bil imenovan za patriarha litovskega narodnega preporoda, je bil v bližnjih stikih s Prago. Tam je pripravil prvo številko kulturne litovske revije *Aušra*. V svojem dnevniku je tudi omenil, da je bil navdušen nad tem, kako se Čehi borijo za pravice svojega rodnega jezika, čeprav ne navaja nobenih imen. Pred koncem prve svetovne vojne pa si je litovski predstavnik ruske Dume Jonas Šliūpas dopisoval s Tomašem Garriguom Masarykom o perspektivah oblikovanja narodnih držav.³⁸ Rečemo lahko, da so bili dolgo časa pasivni odnosi med Čehi in Litovci v drugi polovici 19. stoletja obnovljeni in so se postopoma krepili. Prav tako pa sta oba narodna preporoda dosegla isti cilj – ustanovitev neodvisnih držav leta 1918.

³⁷ Sabaliauskas, Algirdas: *Augustus Schleicheris*, str. 28

³⁸ Bukelevičiūtė, D.: *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais*, str. 29

3. POGLEDI NA NAROD

Plemstvo Republike obeh narodov, torej tako etnično in jezikovno litvansko in poljsko, je v času skupne države prevzelo (poleg regionalne) tudi skupno identiteto, ki je temeljila na pripadnosti Poljski. Nekdanje plemstvo Velike litovske kneževine je torej postajalo bolj in bolj polonizirano, politične, zgodovinske in jezikovne razlike pa so izgubljale svoj pomen.³⁹ Litovski aktivisti so bili tako pogosto poljsko govoreči plemiči, ki so se “vrnili k svojim koreninam” s tem, da so se povezali s preprostim prebivalstvom.⁴⁰ Nekaj izjem je verjelo, da bosta Velika kneževina in Republika obeh narodov obujeni z združitvijo in povezovanjem med poljsko govorečim plemstvom in litovsko ter belorusko govorečim kmečkim prebivalstvom. Tako so leta 1863 prepričevali kmete, naj se borijo za svoje dobro, čeprav so vedeli, da kmetje ne razumejo pomena, ki jih ima za njih obuditev republike.⁴¹ Po ponesrečenem uporuh leta 1863 pa je prišlo do drugačne nacionalne politike, ki se je zdaj strogo ločila od poljske – v središče sta prišla kmet in njegov jezik. To je bilo najbolj očitno na severozahodu nekdanje Velike kneževine, kjer je neuspešen upor pospešil nastanek modernega, jezikovnega litovskega nacionalizma. Prav ta usmerjenost k kmetstvu je pospešila modernizacijo kmetijstva in s tem povzročila nastanek novega razreda bogatih litovskih kmetov.⁴² Nova generacija litovskih nacionalistov je videla upor leta 1863 kot poljski spodrsrljaj in je začenjala verjeti, da lahko sama zase ustvari boljšo nacionalno strategijo. Namesto za oborožene upore so se odločili za nacionalno kulturo, s čimer so tako rekoč najprej morali nacionalizirati sebe, preden bi lahko vplivali na širše prebivalstvo. V nekaterih gospodinjstvih je ded govoril litovsko, oče belorusko in otroci poljsko, kar je bil proces, ki so ga hoteli nacionalisti zavrteti nazaj. Tudi oni so se zavedali, da je poljščina na nek način bolj njihov jezik kot litovščina, saj so bili bolj spretni v govorjenju in pisanju v poljščini; to je razumljivo, ker so bile šole že nekaj časa predvsem v poljščini, prav tako pa je bila poljščina že stoletja jezik politike in kulture. Obračati so se začeli k Veliki kneževini, ki je obstajala pred lublinsko združitvijo s Poljsko, in ta je bila v njihovih očeh nekaj mitičnega, romantizirali pa so tudi poganstvo te dežele. Združitev s Poljsko leta 1569 so prikazovali kot zmago tiranije nad

³⁹ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 24

⁴⁰ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven, London : Yale University Press, 2003, str. 51

⁴¹ *Ibid.*, str. 30

⁴² *Ibid.*, str. 31

navadnim kmečkim prebivalstvom, kar seveda ni bilo v skladu z resničnostjo, saj kmetje tudi v času Velike kneževine niso imeli nič boljšega položaja.⁴³

Termin Litovci je bil med Rusi uporabljan precej pogosto, vendar so še pogosteje uporabljali termin Žemaitovci ali pa “litovski in žemaitški narod” (Žemaitija je pokrajina v zahodni Litvi, kjer ima prebivalstvo še danes poseben jezik, ki si je z litovskim sicer podoben, vendar pa med obema ostaja kar nekaj razlik). Litovcev in Žemaitovcev torej kljub temu, da so med njimi videli določene razlike, niso imeli za dva posebna naroda, saj sta si bila njuna jezika razmeroma blizu in med seboj razumljiva. Ti podatki so bili zbrani predvsem na podlagi etnične opredelitve. V Rusiji je bil zelo spoštovan slovaški akademik Pavel Šafarik, ki je bil prepričan, da je za klasifikacijo narodnosti potrebno gledati ne le na razlike glede fizičnega izgleda, pač pa tudi na zgodovinske in predvsem jezikovne podatke. Najboljši dokaz za obstoj posebnega naroda je bil zanj obstoj neodvisnega, izvirnega in slovnično izpopolnjenega jezika. Vedno bolj so se izogibali enačenju vere z narodnostjo – vseh katoličanov torej niso več definirali kot Poljake, saj to ni ustrezalo njihovemu etničnemu poreklu, le pri plemstvu so še naprej vztrajali pri tem kriteriju. Razlog za to je bil verjetno predvsem ta, da so hoteli regijo prikazati kot rusko; tako so na primer Beloruse, kljub njihovi katoliški veri, imeli za Ruse, ki so bili pač dolgo časa pod vplivom Poljakov in tako polonizirani.⁴⁴ Jasno je razvidno, da so oblasti verjele, da bi katoliško kmečko prebivalstvo (torej litovsko) lahko asimilirali, oziroma da tudi če ne bo postalo rusko, ne bo postalo niti poljsko, zato se veliko odlokov, ki so bili uperjeni proti Poljakom, na Litovce ni nanašalo. Toda to je bilo odvisno od posameznih uradnikov in nekateri so bili trdno prepričani, da Litovci nikoli ne bodo asimilirani, zato so jih obravnavali kot Poljake ali kot morebitne Poljake ter tudi nanje aplicirali določene prepovedi. Strah jih je bilo torej tega, da bi Litovci s pridobitvijo zemlje, bogastva ali izobrazbe postali ne Rusi, temveč Poljaki.⁴⁵ Kot je izrekel guverner Vilne Ivan Šestakov (1868-69): “Na Litvo lahko politično gledamo na dva načina: kot del Rusije ali kot del Poljske. Tretji način – kot avtonomni teritorij – nasprotuje zgodovini in zdravemu razumu. Povsem litovsko prebivalstvo je komaj vidno in se meša s soslednjim beloruskim, poljskim in latvijskim.”⁴⁶

⁴³ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 32-33

⁴⁴ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 112-114

⁴⁵ *Ibid.*, str. 129

⁴⁶ *Ibid.*, str. 40

Tako v litovskih kot v čeških deželah je bilo skozi večino 19. stoletja le malo ljudi, ki bi se označevali v okviru svoje nacionalnosti, zato je bilo razen jezika malo razlik med mešanim nemškim in češkim prebivalstvom, ter litovskim in okoliškim beloruskim, poljskim in latvijskim prebivalstvom. Pravzaprav je bil celo jezik bolj odvisen od stanovskega položaja kot pa od etničnega porekla določene osebe. V Bohemiji in na Moravskem so si šele na polovici 19. stoletja nekateri meščani srednjega sloja začeli dodajati nacionalno plast svoje lojalnosti, ki jo je prej zaznamovala predvsem regionalna, verska, poklicna ali družinska zavest, začeli pa so se tudi združevati v različna društva na podlagi te narodne zavesti, na primer gasilska in športna društva, zbornice itd., v katerih so propagirali nacionalizem v imenu modernizacije in napredka. To je bilo še posebej pogosto na območjih, kjer je bilo prisotnega tudi veliko nemško govorečega prebivalstva, torej predvsem v severni in južni Bohemiji, Pragi in na nekaterih "jezikovnih otokih", torej urbanih središčih, kjer so bile večje koncentracije nemško govorečega prebivalstva. Vendar pa se je tudi tam nacionalizem le počasi širil med navadno prebivalstvo, saj so kmete in delavce začeli nacionalisti novačiti šele proti koncu tega stoletja, ko so nacionalistična gibanja tekmovala za državna sredstva, šole, politično moč ter kulturni prestiž. To je seveda spremljalo splošen pojav masovne politike v Avstrijskem cesarstvu, kjer so Nemci v parlamentu na volitvah leta 1879 doživeli poraz, cvetele pa so nove množične politične stranke, med njimi tudi Mladočehi (ustanovljeni 1874).⁴⁷

Celotno 19. stoletje in na začetku 20. so češki nacionalisti definirali meje svojega naroda predvsem na jezikovni meji. Nekateri pisci menijo, da predvsem zato, ker je bil jezik edina stvar, ki jih je ločila od Nemcev, saj niso imeli svoje posebne kulture in vere, prav tako pa v začetku 19. stoletja med njimi ni bilo tako velikih socialnih razlik. Vztrajali so pri tem, da kdorkoli govori češko, tudi če govori oba jezika, pripada češkemu narodu.⁴⁸ Češki boj proti germanizaciji se je začel v času, ko je bila pot do višjega socialnega statusa predvsem pot skozi nemške šole; ker so se Nemci sredi stoletja pogosto definirali kot pripadniki srednjega razreda, so se tudi Čehi srednjega razreda pogosto asimilirali. V 19. stoletju pa so začeli ta koncept asimilacije zavračati in zahtevali možnosti za socialni napredek skozi češke šole, vse to pa v imenu množičnega češkega gibanja proti tiraniji nemških privilegijev. Seveda pa je bila večina začetnih

⁴⁷ Zahra, Tara: *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca, London : Cornell University Press, 2008, str. 15

⁴⁸ *Ibid.*, str. 17

nacionalistov dvojezična in tako rekoč ni poznala socialnih preprek, čeprav je govorila češko. Že leta 1860 je na Češkem potekala asimilacija v obe smeri, glede na prevladujoči jezik v določeni regiji. V začetku 20. stoletja je bil večji del Čehov kot Nemcev pismenih, prav tako pa so Čehi predstavljali velik del študentov na univerzah, tako da se pravzaprav njihov socialni status ni veliko razlikoval od nemškega in ni bilo razloga, da bi se češko govoreči človek opredelil za Nemca, saj mu to ni prineslo nobenih privilegijev. Čeprav so bili Čehi ob koncu stoletja pravzaprav izenačeni z Nemci, so češki nacionalisti še naprej podpirali svoj boj proti germanizaciji čeških otrok kot del večjega boja proti nemški socialni in politični hegemoniji.⁴⁹ V Pragi se je naglo manjšalo število prebivalstva, ki se je identificiralo za nemško, saj so se Nemci iz delavskega in nižjega srednjega razreda postopoma asimilirali s češko govorečo večino. Tako se je leta 1880 za Nemce razglasilo 15,3% prebivalstva, medtem ko je do leta 1910 ta številka padla na 7%. Tudi nemške stranke so po letu 1880 hitro izgubljale svojo moč in lokalna vlada, ki je bila od leta 1890 v rokah Mladočehov, je veliko truda namenila nižanju stroškov za nemške šole in preprečevanju vstopa čeških otrok v te šole. Kriterije za to, kdo je Čeh, so postavljali glede na ime, kar je bilo povsem v navkrižju z realnostjo, saj je bilo zaradi stoletij medsebojnih porok in fluidnosti jezikovnih ter kulturnih identitet zelo težko določiti to novo kategorijo nacije.⁵⁰

Domoljubje češkega plemstva se je bolj oklepalo dežele in njene zgodovine kot pa jezika, tako da so se nekateri imeli za Moravce, nekateri za Boheme, zato so se morali v odločilnih trenutkih narodnega delovanja umakniti kasnejšim generacijam, ki so večinoma izhajale iz revnejših družin. Eden izmed njihovih voditeljev je bil Karel Havlíček Borovský, poleg njega pa je politično in narodno gibanje privlačilo intelektualce v velikih mestih, ne pa še velike količine delavcev, čeprav so nekatere delavske skupine v Pragi in Brnu začele igrati dokaj pomembno vlogo, saj so hotele ustanovljati narodne delavnice, kjer bi se dobiček delil glede na opravljeno delo.⁵¹ Sprva je bil boj za avtonomijo Bohemije stvar vrnitve zgodovinskih provinc in se je odvijal predvsem v krogih plemstva. Kasneje se je pojavila ideja romantičnega nacionalizma, ki se je obračal nazaj k nekdanji državi in jo idealiziral ter nacionalizma ni toliko gradil na jeziku ali etničnih značilnostih, pač pa na nekdanjih mejah kraljestva. Po letu 1848 sta se te veji nekako

⁴⁹ Zahra, Tara: *Kidnapped Souls*, str. 18-19

⁵⁰ *Ibid.*, str. 19-20

⁵¹ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*. Ljubljana : Umetniška propaganda, str. 79-80

združili in nastala je politika, ki je hrepenela tako po stari državi kot po vrnitvi starih pravic. S tem ko so zahtevali obnovitev starih meja kraljestva, so zahtevali ozemlje, ki je bilo etnično zelo mešano, saj so na ozemlju Bohemije živeli tako Čehi kot Nemci, zato so se trudili za ponovno “zavzetje” območij, kjer je bila glavnina prebivalstva nemškega. Velja pa poudariti, da so imeli v mislih predvsem državo znotraj cesarstva in niso verjeli, da bi Češka lahko obstajala kot neodvisna država izven njega.⁵²

⁵² Perman, D.: *The Shaping of Czechoslovak State: Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*. Leiden : E. J. Brill, 1962, str. 12

4. ZAČETKI NARODNEGA PREPORODA

Kot smo že omenili, je bila za začetek narodnega gibanja pomembna predvsem ukinitvev tlačanstva, ki je za kmete pomenila, da so se lahko začeli seliti v mesta, prav tako pa pridobivati izobrazbo. Začetki so torej večinoma skoncentrirani na bolj razvite dele in izobraženo prebivalstvo, izmed katerih so bili mnogi še študentje, ki sta jih začela fascinirati njihov rodni jezik in kultura.

4.1. LITVA

Litovsko narodno gibanje se je začelo v Suvalkiji, kjer je Napoleon ukinitel tlačanstvo že leta 1807. To je bilo pomembno, saj so se nacionalisti opirali prav na kmečko prebivalstvo; to je s tem pridobilo možnosti za izobrazbo in le tako je lahko nasprotovalo socialno nadrejenim slojem.⁵³ Vendar pa kot začetek narodnega preporoda označujemo dvajseta leta 19. stoletja, ko na univerzi v Vilni nastane neformalno združenje litovskih študentov. Poljski Litovci so verjeli, da bo obuditev litovskega jezika in kulture pospešila nastanek nove Poljsko-litovske unije. Njihov nasprotnik ni bil rivalski ruski nacionalizem, saj ta še ni obstajal, ampak ruska država. Prav to prepričanje je spodbudilo eno najpomembnejših osebnosti litovske (in poljske) nacionalne umetnosti, Adama Mickiewicza, da se je skupaj z nekaterimi ostalimi študenti povezal v skrivno organizacijo Filomatov (ljubiteljev modrosti), ki je obstajalo od leta 1817 do 1823, ko so aretirali veliko njenih članov, med drugim tudi Mickiewicza.⁵⁴ Študenti so bili večinoma iz Žemaitije (del gubernije Kaunas), kjer je precejšen del plemstva še dajal prednost litovščini in ki je bila pred uporom 1863 najpomembnejši teritorij litovskega narodnega preporoda. To združenje je nastalo na temelju skupnega zanimanja za litovsko preteklost, ljudsko izročilo in jezik. Od te dobe so začele izhajati razne zbirke ljudskih pesmi, prišlo pa je tudi do poskusov, da bi napisali litovsko zgodovino. Poleg tega se je občutno povečalo znanstveno zanimanje za litovski jezik, ki ima še danes posebno mesto med indoevropskimi jeziki in je nujen del študija filologije. Litovski zgodovinopisci so ustvarili tudi novo periodizacijo, v kateri je bil srednji vek veličastno obdobje, zgodnji novi vek pa sramoten.⁵⁵ V prvi polovici 19. stoletja je prišlo poleg standardiziranja litovskega jezika tudi do poskusov oblikovanja standardnega jezika

⁵³ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 33

⁵⁴ *Ibid.*, str. 27

Žemaitije, ki bi ga uporabljali vsi etnični Litovci ali pa bi skupaj z jezikom Aukštaitije in pruske litovščine tvoril skupino enakovrednih jezikov. Vendar pa razen razlike v dialektu ni bilo drugih, socialnih, kulturnih ali političnih razlogov, da bi se oblikoval posebni žemaitiski nacionalizem, zato do tako radikalnega koraka ni prišlo.⁵⁶ Pomemben korak na poti narodnega preporoda je bila tudi rusifikacija poljskih šol po uporabi leta 1863, ki so postale državne šole in v katerih so s poljskega prešli na litovski jezik; takšna je bila na primer šola v Mariampolju, kjer sta se učila tudi dva pomembna narodna aktivista, Vincas Kudirka in Jonas Basanavičius. Z rusifikacijo poljskih šol so oblasti tako ustvarile nekakšno praznino, kar je omogočilo pojav modernega litovskega narodnega aktivizma, ki je temeljil na litovskem jeziku.⁵⁷

4.2. ČEŠKA

V 18. stoletju so premožnejši člani plemstva vlagali svoj denar, prestiž in intelektualno energijo, da so ustanovljali in ohranjali kulturne inštitucije. Ena izmed pomembnejših je bil Narodni muzej, ki je bil postavljen leta 1818. Mišljeno je bilo, da se tam združijo vsi patri in združijo moči. Prav ti prostori so omogočili javni prostor za raziskovanje kulture in imeli velik vpliv na narodno enotnost, dal pa je tudi priložnost intelektualcem iz različnih socialnih ozadij, da navežejo stike in s tem premagajo socialne pregrade med sabo. Čeprav so bila sprva mišljena kot izobraževalne inštitucije, pa so konec 18. stoletja začele pridobivati nacionalni karakter. Znanost je tako na nek način postala služabnik nacionalizma, saj so jo koristili v namen potrjevanja svojih zahtev. Zelo se je razširilo predvsem preučevanje jezika, prav tako pa tudi zgodovine in antropologije.⁵⁸ Povečanje literarne sfere je omogočilo, da so se razsvetljenske ideje prenesle na večje množice in kasneje na celo narodno javnost.⁵⁹ Čeprav je bilo javno izražanje političnih mnenj v času vladavine Franca II. Od leta 1792 do 1835 zelo okrnjeno, so ta društva ponujala možnost, da se to mnenje izraža v nekakšni zaprti javnosti, omogočale so torej javno, in ne direktno politično dejavnost, ki je bila zato bolj tolerirana, izobražencem pa se ni bilo treba povsem umakniti iz javnega življenja.⁶⁰

⁵⁵ Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. In drugi: *Lietuva*, str. 37

⁵⁶ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 24

⁵⁷ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 33

⁵⁸ Krueger, Rita: *Czech, German, and Noble: Status and National Identity in Habsburg Bohemia*. Oxford : Oxford University Press, 2009, str. 8-9

⁵⁹ *Ibid.*, str. 11

⁶⁰ *Ibid.*, str. 12

5. ODNOSI Z MATIČNO DRŽAVO

5.1. UPORI

Leta 1848 je, tako kot v mnogih drugih, prišlo do revolucionarnega gibanja tudi v čeških deželah. Delavci in aktivisti iz srednjih razredov so si izborili svojo pot na politični oder, kjer so zagovarjali svoje programe.⁶¹ V Pragi so se meščani 11. februarja sami zbrali na zboru in sestavili peticijo, ki so jo poslali kralju. V njej so med drugim zahtevali parlament ter samostojno vlado za dežele češke krone, enakopravnost obeh jezikov, popolno ukinitvev tlake in svobodo tiska. Cesar je pod pritiskom popustil ter odpustil Metternicha in obljubil ustavo. Ko pa je bila ta objavljena je vso navdušenje Čehov uplahnilo, kajti ustava je pojmovala češke dežele le kot province Avstrije in s tem so se prvič znašle v enakem položaju kot alpske dežele. Kmalu za tem so bile razpisane volitve za parlament, ki pa so jih Čehi na pobudo Palackega bojkotirali. Da bi se zaščitili pred morebitnim vsenemškim gibanjem, ki bi zadušilo Slované, so 2. junija 1848 sklicali kongres v Pragi, ki si je zastavil za cilj združitve vseh Slovanov. V Pragi so se že tako napeti odnosi še poslabšali in do izbruha je prišlo 12. junija 1848. Čehi so na ulice postavili barikade in vojska jih je začela napadati, kmalu pa tudi bombardirati. Za nekaj dni je bilo razglašeno obsedno stanje, dokler niso upornikov zaprli in razpustili kongresa.⁶² V Kromeřížu, kjer so se leta 1848 zbrali češki in nemški liberalci, je František Palacký podal radikalni načrt za reorganizacijo avstrijskih in madžarskih ozemelj v etnično homogena področja, torej avstrijsko-nemško, češko-slovaško, poljsko, ilirsko (ki bi vključevalo Slovence in Hrvate), italijansko, srbsko, madžarsko in romunsko področje. S tem bi bile uničene zgodovinske meje provinc imperija. Seveda pa mej teh ozemelj ne bi bilo tako lahko določiti, še posebno v pokrajinah, kot je bila Bohemija, saj je bilo tam prebivalstvo etnično in narodno precej mešano.⁶³ Toda njegov načrt je bil tako ali tako zavrnjen, prav tako pa so bili po letu 1848 zatrti vsi nacionalistični upi, saj je Avstrija – kot odziv na poskus revolucije – uvedla strogi centralizem. Glavni cilji revolucije so bili torej v preoblikovanju Avstrije in ne v vzpostavitvi lastne

⁶¹ Judson, Pieter: *The Habsburg Monarchy: A New History*, str. 189

⁶² Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 81-82

⁶³ Perman, D.: *The Shaping of Czechoslovak State: Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, str. 10

neodvisne države. Še več, revolucionarji so pojmovali sami sebe kot branitelje habsburške dediščine in starih načel ter tradicij.⁶⁴

Čeprav zgodovinarji radi iščejo vzroke za vsak upor in revolucijo v obupanem položaju ljudi, ki jim drugega ne preostane, težko trdimo, da je bila situacija pri litovskem in poljskem prebivalstvu v 60. letih kaj drugačna in bolj zaostrena kot desetletja prej, prav nasprotno, začele so se kazati tendence za izboljšavo njihovega položaja. Carja Nikolaja je namreč leta 1855 nasledil njegov bolj liberalni naslednik Aleksander II., ki je začel z velikimi reformami ruske vlade in gospodarstva. Tudi njegova politika rusifikacije je bila veliko milejša in opustil je nekaj omejitev, ki so jih za nerusko prebivalstvo vpeljali v 30. letih.⁶⁵ Plemstvo Zahodne province je zahtevalo več in več pravic, leta 1862 je prišlo celo do tega, da so zahtevali administrativno združitev s kraljestvom Poljske, cesar pa oblast ni nikoli imela namena narediti, saj so se zavedali, da je poljsko kraljestvo le začasno del ruskega imperija, medtem ko so zahodne province nemarevali obdržati. Pripravljeni so jim bili le dati nekaj privilegijev in osnovno šolstvo v poljskem jeziku, ob večjih zahtevah pa so morali o nadaljni antipoljski politiki dobro razmisliti. Prav ta omilitev razmer pa je dala skupaj z nekaterimi drugimi dejavniki, kot na primer, da se je veliko ljudi iz zahodnih provinc šolalo v zahodni Evropi, prostor za upor.⁶⁶ Tako na Poljskem kot tudi v Litvi pa upor nikoli ni prerasel v nekaj resnega, prišlo je le do nekaj posameznih bojev s carjevo vojsko, poraz upornikov pa je bil pričakovan in je prišel kmalu. Šlo je torej bolj za nekakšno gverilsko dejavnost, saj upor ni imel dobrega centralno organiziranega vodstva; uporniki so bili razdeljeni med tako imenovane Bele in Rdeče, torej bolj konzervativne in bolj radikalne, prav slednji pa so bili posebno aktivni v Litvi. To bi lahko bil razlog, zakaj je bila udeležba kmetov v uporih tako velika. Ti so seveda upor pojmovali bolj kot napad na direktnega zatiralca, torej zemljiškega gospoda, kot pa na carja ali ruski okupacijski sistem.⁶⁷ Uradno se je tudi upor v Litvi imenoval poljski in je imel za cilj osvoboditev in samostojnost Poljske, pa tudi njegovo vodstvo v Litvi je bilo podložno poljskemu. V resnici pa je med njimi prihajalo do mnogih razhajanj in medsebojnega obtoževanja. Po uporih v letih 1863–64 je ruskim oblastem postalo jasno, da je potrebno ukrepati takoj, saj so njegovi udeleženci zahtevali obnovitev

⁶⁴ Judson, Pieter: *The Habsburg Monarchy: A New History*, str. 190

⁶⁵ Trumpa, V.: "The 1863 Revolt in Lithuania". V: *Lituanus*, 9 (1963), št. 4, str. 1

⁶⁶ *Ibid.*, str. 2

⁶⁷ *Ibid.*, str. 5

Poljsko-litovske države z mejami iz leta 1772.⁶⁸ Upor je zaradi močnega zatiranja po njem prinesel spremembo v tem, kako so Litovci gledali na Poljake, saj so jih krivili za ta neuspeh.⁶⁹

5.2. RUSIFIKACIJA IN GERMANIZACIJA

Po napoleonskih vojnah je Aleksander I. uvedel strožji režim in začel omejevati kulturno avtonomijo. S prihodom Nikolaja I. se je situacija še poslabšala. Začela se je močna rusifikacija. V vseh državnih institucijah je bila uvedena ruščina kot edini dovoljeni uradni jezik in na vse pomembne položaje državnih organov so bili imenovani le ruski bojarji. Leta 1840 je bil dokončno odpravljen Litovski statut, ki je od 16. stoletja deloval kot glavni zakonik v Republiki obeh narodov, in uvedeno je bilo rusko pravo. Konec 30. in začetek 40. let je prišlo do načrtov za preureditev zahodnih gubernij in skoraj bi bila ustvarjena posebna gubernija Žemaitija, kar pa se na koncu ni zgodilo, saj ne bi bila dovolj velika. Namesto tega je bila ustvarjena gubernija Kaunas, ki je poleg Žemaitije zavzemala še nekaj drugih predelov in katere center je bil v Kaunasu.⁷⁰

Prestolnica severnozahodne province naj bi postala Vilna, ki naj bi služila kot močan center za širjenje ruske kulture in civilizacije. Nekateri uresničeni ali samo načrtovani protipoljski ukrepi naj bi zagotovili položaj Vilne kot močnega ruskega administrativnega in kulturnega središča, tako kot na primer neuresničen načrt o ustanovitvi Pravoslavne duhovne akademije. Tudi generalni guverner gubernije Vilna (predvsem Muravyov, ki je bil na tem položaju od leta 1863 do 1865) je imel velike pristojnosti, ne le v svoji guberniji, pač pa kot guverner celotne severnozahodne province, pa tudi v guberniji Minsk in delih gubernije Avgustov, ki je sicer pripadala kraljestvu Poljske. Kljub temu pa ni bilo mogoče prezreti, kako prevladujoč je bil poljski element v Vilni in da tega ne bo mogoče tako hitro spremeniti, zato je prišlo do idej, da bi hipotetično Kaunas zaradi svoje dobre geografske pozicije lahko postal center zahodni delov imperija in tako prevzel vlogo Vilne.⁷¹

Po upor v letih 1863–64 je nastalo nekaj idej, kako bi administrativno spremenili upravo zahodne province tako, da bi gubernije razdelili in jih priključili drugim, bolj integriranim

⁶⁸ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 45

⁶⁹ Trumpa, V.: "The 1863 Revolt in Lithuania", str. 7

⁷⁰ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 29

⁷¹ *Ibid.*, str. 30-35

gubernijam, kasneje pa celo o ukinitvi pozicije guvernerja, saj naj bi njegova posebna pozicija utrjevala mnenje, da je to ozemlje nekaj posebnega in mu s tem priznavala nekakšno avtonomijo.⁷² Prevladovala sta dva pogleda na nadaljno rusifikacijo tega prostora. V 60. letih bolj optimističen, ki ga je zagovarjal Muravyev in je temeljil na povečanju teritorija gubernije Vilne in preobrazbi glavnega mesta Vilne v center “ruskosti”, ki bi vplival na celotno območje in iz katerega bi se širila rusifikacijska politika. Konec 60. let pa se je pojavil bolj pesimističen pogled, katerega predstavniki niso verjeli, da bi lahko Vilno preobrazili iz poljskega v ruski center, zato je bil njihov cilj zmanjšanje ozemlja severozahodne province ali vsaj litovskih gubernij in zaščita njenega beloruskega dela pred polonizacijo.⁷³

Medtem ko so imeli zgodnejši zgodovinopisci leto 1863 za prelomnico glede vprašanja nacionalne politike v zahodni provinci, se zadnje čase bolj in bolj pojavlja mnenje, da so že pred uporom 1863–64 lokalne oblasti predlagale uvedbo ukrepov proti Poljakom. Po izgubljeni krimski vojni (1854–56) se je bila Rusija prisiljena zblížati s Francijo, kar je spodbudilo Ruski imperij, da je dal nekaj koncesij Poljakom, hkrati pa so se elite začele zavedati, da je nujno potrebna reforma in da za njeno izvedbo potrebujejo stabilnost. Zato so začeli iskati način, kako bi s koncesijami preprečili potencialno motenje miru s strani elit mejnih pokrajin, med njimi tudi litovskega plemstva. Konec leta 1855 je guverner Vilne postal Nazimov, ki je tam že prej opravljal druge službe in ga je tamkajšnje prebivalstvo spoštovalo. Sprva se je zdelo, da bodo upanja litovskega prebivalstva izpolnjena. Leta 1856 je bilo ukinjeno vojaško pravo, kar je pomenilo, da so se politični begunci in izgnanci smeli vrniti domov in prevzeti vloge v javnem življenju, sprostila pa se je tudi cenzura. Vendar pa so se leta 1861 začele demonstracije v kraljestvu Poljske, ki so se hitro razširile tudi v Litvo, kar je prepričalo guvernerja, da dogovor s tamkajšnjim plemstvom ni mogoč, zato so se oblasti raje odločile za način “*divide et impera*”. Kmečko prebivalstvo, ki so ga imeli za ruskega, le da je bilo stoletja pod vplivom Poljakov, kar naj bi ga naredilo apatičnega in ošibilo njegovo voljo, naj bi spodbudili z uredbo z 1. maja 1863, ki je ukinilo obvezo kmetov, da služijo zemljiškim gospodom v gubernijah Kaunas, Vilna, Grodno in Minsk, zagotovili pa so jim še 20% popust na ceno zemlje. Nazimov je celo predlagal uvedbo ljudskih šol v litovskem in žemaitškem jeziku in dovoljenje za izdajanje časopisov v teh

⁷² Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 36-40

⁷³ *Ibid.*, str. 41

dveh jezikih.⁷⁴

Pod zatiralskim pritiskom se je znašla tudi katoliška cerkev in začelo se je množično zapiranje samostanov. Te tendence so postopoma upadale, vsaj začasno. Kljub temu je prišlo do množičnega preobračanja v pravoslavje predvsem pri beloruskem kmečkem prebivalstvu, medtem ko med litovskim, predvsem v guberniji Kaunas, do tega ni prišlo, saj je veljalo, da so Litovci verni celo na meji fanatičnosti in se svoji katoliški veri ne bi odpovedali.⁷⁵ Rusifikacija je bila bolj usmerjena na višje sloje prebivalstva, torej v glavnem plemstvo. Večina plemstva je bila ali direktno poljskega ali litovskega, ki je dajalo prednost poljščini. Občutno manj je rusifikacija prizadela litovsko etnično skupino, saj je bila večina litovsko govorečega prebivalstva podložnikov, kmetov ali nepomembnih kmečkih posestnikov, ki jih niso niti šteli za pripadnike družbe. Po krimski vojni je prišlo do milejšega režima in vlada je ponudila več možnosti, da lokalno plemstvo pridobi visoke administrativne funkcije. Kmalu po vstaji leta 1863 pa je bil režim zaostren bolj kot kdajkoli prej. Začela se je močna rusifikacija, v državnih uradih so lokalne uradnike zamenjali z ruskimi. Dokončno je bila ukinjena samouprava lokalnega plemstva in od leta 1864 se je začel t.i. program obnove ruskega porekla. Med drugo poljsko-litovsko vstajo so imeli Litovci precej pomembno vlogo v okviru odpora. Za razliko od prve vstaje so to organizirali meščani in kmetje, in tako je ruska vlada doumela, da mora rusifikacija obsegati tudi nižje sloje, ne le plemstva. Ruščina je začela pronikati v vse sfere – izobrazbo, kulturno življenje, tisk. Latinica je bila prepovedana in naj bi bila postopoma nadomeščena z graždanko – različico cirilice, prilagojeno litovščini.⁷⁶ Začelo se je množično postavljanje pravoslavnih cerkev in zapiranje katoliških, pogosto pa so katoliške cerkve spremenili v pravoslavne. V Litvo so začeli naglo prihajati ruski posestniki in kmetje, ki jih je poslal car, da bi bil ruski vpliv še izrazitejši. Lokalnim katolikom je bilo prepovedano kupovati zemljišča brez dovoljenja. Ustanovljenih je bilo veliko ruskih šol, v katerih je bil pouk le v ruščini (razen v Užnemunė, ki je pripadal guberniji Avgustov), učitelji pa so bili etnični Rusi iz notranjih ruskih gubernij. Leta 1865 je bil dokončno prepovedan litovski tisk v latinici in ta prepoved se je obdržala do leta 1904. Glede prepovedi pisanja v latinici in gotici in uvedbe cirilice v litovščino leta 1864 se pojavlja med zgodovinarji več mnenj. Za nekatere to pomeni

⁷⁴ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 43-47

⁷⁵ *Ibid.*, str. 135

⁷⁶ Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. In drugi: *Lietuva*, str. 63

pravzaprav prepoved pisanja v litovščini, drugi pa so mnenja, da je šlo bolj za to, da bi naredili pregrado med Poljaki in Litovci ter slednje bolj približali Rusom. Ni šlo za to, da bi opustili litovski jezik, ampak da bi se poleg njega lažje naučili še ruskega.⁷⁷ Zadnja dvojezična publikacija v poljščini in litovščini, napisana v latinici, je bila odobrena 20. januarja 1865, po tem pa so morale biti v cirilici vse knjige, tudi verske knjige so takrat že transliterirali v cirilico.⁷⁸ Kar nekaj litovskih intelektualcev je uvedbo cirilice v litovski jezik celo podpiralo, saj naj bi ta s tem napredoval. Celo škof Valančius ni nasprotoval tem načrtom. Verjeli so, da se bo s tem število publikacij v litovščini povečalo ter da se bo s tem litovski jezik začel literarno bolj razvijati. Prišlo je celo do poskusov ustvarjanja litovske cirilice, torej nove abecede, ki bi bolje predstavila zvoke litovskega jezika, ki pa bi seveda temeljila na cirilici.⁷⁹ Od 60. let naprej so ilegalne litovske publikacije izdajali v Nemčiji, litovsko narodno gibanje pa je bilo voden iz Bolgarije in Združenih držav Amerike, kar bi lahko nakazovalo na to, da se je znašlo v problematičnem položaju. Toda kljub temu je v tistih letih nacionalno gibanje zaživelo, saj je bilo, za razliko od poljskega, utemeljeno na neki zamišljeni preteklosti. Prav tako je prepoved objavljanja litovskih tekstov v latinici prizadela tudi kmečko prebivalstvo, s čimer je to gibanje pridobilo moč, saj se je ljudstvo počutilo prizadeto s strani države.⁸⁰

Naslednji ukrep, ki so ga oblasti sprejele po upor 1863-64, natančneje 10. decembra 1865 (uredba z 10. decembra), je bila omejitev pravice kupovanja zemlje za ljudi “poljskega porekla”, ne glede na to, kako težko je bilo to kategorijo definirati. Ponavadi se je “poljsko poreklo” presojalo glede na vero – katolike so imeli za Poljake. Vendar pa je ostajalo tudi vprašanje o socialnem statusu teh ljudi, na katero so odgovorili tako, da kmečko prebivalstvo ni “poljskega porekla”, zato se ta prepoved nanj ne nanaša. Kasneje so zaradi strahu, da bi se litovski kmetje, ki bi si prilastili večja posestva, začeli združevati s poljskim plemstvom, uvedli nove ukrepe, s katerimi so bogate kmete označili za “morebitne Poljake” in omejili njihove pravice do nakupa zemlje. Prav tako so morali katoliki lokalnega porekla plačevati večje davke, kar se je nanašalo tako na poljsko kot tudi litovsko plemstvo. V obeh teh primerih je očitno, kako

⁷⁷ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 233-234

⁷⁸ *Ibid.*, str. 237

⁷⁹ *Ibid.*, str. 247

⁸⁰ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 46-47

se je nacionalnost merila glede na vero.⁸¹

V študijah litovskih zgodovinarjev (posebno po osamosvojitvi leta 1990) je prisotno strinjanje, da je bil vsaj nekaj časa po uporu 1863-64 cilj oblasti rusifikacija Litovcev, prav tako pa se to mnenje pojavlja tudi v študijah beloruskih in polskih zgodovinarjev. Witold Rodkiewicz razlikuje med dvema modeloma ruske nacionalne politike in imperialne politike med letoma 1863 in 1905: imperialno strategijo, ki je poudarjala politično integracijo, temelječo na lojalnosti do imperija, in predvidevala, da se bodo manjši narodi (Litovci, katoliški Belorusi in Ukrajinci) postopoma sami asimilirali, zato je kritizirala agresivno politiko do manjših narodov, saj bi jih ta odvrnila od tega, da bi bili lojalni do imperija in se rusificirali. Po drugi strani pa je birokratski nacionalizem želel "ruskost" definirati kot etnično in versko kategorijo in zato je stremel k jezikovni in kulturni asimilaciji ostalih narodov. Ta drugi model je bil prevladujoč od leta 1863 do 1904.⁸² Nekateri drugi avtorji pa trdijo, da Rusija nikoli ni imela ambicij po asimilaciji ne-Rusov in je hotela le vzpostaviti dominanco ruskega jezika, kulture in institucij. Prihajalo je tudi do tega, da so Rusi podpirali manjša nacionalna gibanja, saj so ta nasprotovala večjim, kot je bilo na primer poljsko, na katerega so ruske oblasti gledale kot na največjega sovražnika, kar dobro vidimo v citatu: "Samo obuditev in razvoj litovske narodnosti lahko iztrga zemljo med Nemunasom in Daugavo iz rok poljskega plemstva in poljske duhovščine in jo zaveže k Rusiji z močnimi vezmi notranje enotnosti."⁸³ Litovsko nacionalno gibanje je bilo torej način, da tega sovražnika oslabijo. Zato je lokalno plemstvo izgubilo nekaj svoje avtonomije, delno v korist centralizirane oblasti, delno pa v korist ljudi, ki so po letu 1861 pridobili dele njihove zemlje. Ruska država je takrat pravzaprav prvič začela posvečati pozornost nacionalnosti množic in 60. leta so bila točka preobrata v pristopu Rusije do svojega severozahodnega teritorija, ki je bil zgodovinsko litovski. Litovski nacionalizem je začela izkoriščati kot svoje orožje; namesto da bi se zanašala na lokalne elite, je spodbujala lokalno prebivalstvo, da se je obrnilo proti njim.⁸⁴ To sledi načelu *divide et impera* in je bilo nujno na narodno neenotnem področju ob zahodni meji Ruskega imperija. Cilj te politike naj torej ne bi bila asimilacija, pač pa zagotovitev politične stabilnosti. Kappeler v svoji knjigi *The Russian Empire: A Multi-Ethnic History* trdi, da je bila takšna milejša politika prisotna do leta 1831, politika kulturne integracije pa se je zaostрила šele

⁸¹ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 82-87

⁸² *Ibid.*, str. 10

⁸³ *Ibid.*, str. 54

po tem letu in še bolj konec 60. let 19. stoletja. Načeloma torej velja, da se je ruska politika zaostila po uporih 1863–64, še močneje v 80. letih do revolucije 1905, vendar pa je stopnja namerne rusifikacije tudi v teh letih nihala in ni bila konsistentna, saj v imperiju ni bilo posebne institucije, ki bi koordinirala takšno politiko, in oblast ni vedno načrtovala svojih ukrepov, pač pa se je z njimi zgolj odzivala na dogajanje v določenem prostoru.⁸⁵

V čeških deželah je bila situacija precej drugačna, saj so bili Čehi bolj integrirani v Avstrijsko cesarstvo, ker so v njem prebivali že dolgo. Toda francoska revolucija je pretresla oblasti, ki so začele budno paziti, da se kaj podobnega ne bi zgodilo v Avstriji, zato je poskrbela, da se je razvedelo samo to, kar je služilo njenim interesom. To je pomenilo, da so zapirali knjižnice in čitalnice, časopisi pa so morali služiti vladi. Zaradi strahu pred revolucijo je policija začela nadzirati vse sfere življenja in budno spremljati ljudi, ki so izražali novodobne ideje. Zunanja politika Avstrije je prešla v roke Metternicha in Avstrija je po njegovem nasvetu vstopila z Rusijo in Prusijo v vojno proti Franciji. Po dunajskem kongresu leta 1815 so se evropske meje ponekod spremenile, v čeških deželah pa je bila tedaj točno določena meja z Nemčijo.⁸⁶

Dunajska vlada se je po francoski revoluciji zatekla k ukrepom, ki bi preprečevali podobno dogajanje v Avstriji. To je pomenilo, da je policija podvojila svojo pozornost, v polnem razmahu pa je bila tudi cenzura. Toda težnja manjših narodov po politični svobodi je bila prevelika, da bi jo lahko zatrli. Zelo močno prisoten je bil tudi panslavizem, saj je veliko izobražencev sanjalo o veliki slovanski federaciji pod ruskim vodstvom.⁸⁷ Cesar je 4. marca 1849 razpustil dunajsko ustavodajno skupščino in izdal “marčno ustavo”, ki je označevala začetek najmočnejše centralizacije. Upanja pristašev federalizma so se s tem razblinila. Ustava je preuredila politično, sodno in finančno upravo tako, da je bila volja centralnih oblasti na Dunaju najvišji zakon, prav tako pa je podelila skoraj neomejeno moč policiji in vojski. Cesarja je k odrekanju absolutizmu prisilil šele poraz proti Italiji leta 1859, saj je takrat postalo popolnoma jasno, v kako slabem zunanjepolitičnem in finančnem stanju je Avstrija.⁸⁸

⁸⁴ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 49

⁸⁵ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 13-15

⁸⁶ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 74

⁸⁷ *Ibid.*, str. 77-78

⁸⁸ *Ibid.*, str. 84-85

5.3. ŠOLSTVO

V zgodnjem 19. stoletju so se ruske oblasti odločile, da raje ohranijo poljske izobraževalne ustanove v na novo pridobljenih ozemljih kot da jih poskušajo rusificirati, in tako je car Aleksander I. leta 1803 obudil šolo v Vilni in jo povišal v univerzo, kjer je pouk potekal v poljskem jeziku, bila pa je tudi največja univerza v ruskem imperiju. Pri lokalnih elitah je celo generacijo gojila prepričanje, da je jezik kulture in politike poljščina.⁸⁹ Ključen položaj je imel torej car Aleksander I. (na oblasti 1801–1825), ki je začel z reformami v šolstvu in tako izboljšal položaj univerze v Vilni, ki je postala center izobrazbe v poljščini. Univerza je nadaljevala z gojenjem poljske kulture in javnega duha, kar se je začelo že v 18. stoletju in je privedlo do izoblikovanja nekakšne kulturne avtonomije. Da pa bi se izognili temu, da bi litovsko prebivalstvo z izobrazbo postalo poljsko, je bilo nujno zagotoviti osnovno izobrazbo v litovskem jeziku, kot tudi ustvariti posebne oddelke za litovščino na univerzah. To je bilo pomembno tudi z jezikoslovnega stališča, saj je bil litovski jezik nekoč skupen s slovanskim, le da je ohranil več arhaičnih prvin. Pri Litovcih so hoteli negovati in spodbujati njihove kulturne in etične prvine, ne pa politične zavesti.⁹⁰

Po prvi vstaji je bila zaprta Univerza v Vilni in delu plemstva je bila odvzeta lastnina ali pa so morali plačevati večje davke. Od leta 1839 so v šolah vse, z izjemo verouka, poučevali v ruščini. Vlada je začela pošiljati učitelje iz etnične Rusije, vendar pa jih ni bilo dovolj, zato so ponekod ostali tudi lokalni. Litovska in poljska zgodovina, kot predmet v šoli, je bila nadomeščena z rusko zgodovino. Po uporih 1830 in še bolj 1863-64 so začeli na pomembne položaje namesto lokalnega prebivalstva nameščati rusko, predvsem je šlo tukaj za učitelje. Oblasti niso imele enotnega pristopa do tega vprašanja. Nekateri učitelji, ki so bili kmečkega, torej litovskega porekla in ne polonizirani Litovci, so smeli ostati na svojih položajih, saj naj bi njihovo poreklo zagotavljalo zadostno mero lojalnosti do Ruskega imperija. Kmečko poreklo je torej lahko bilo dovolj, da uradniki učitelja niso imeli za Poljaka. Vseeno pa Litovcem niso dovolili delati v "ljudkih šolah", saj naj bi imela katoliška duhovščina preveč vpliva na njih in niso bili vredni dovoljšnjega zaupanja, dokler ne bi spremenili svoje vere v pravoslavno. Vprašanje se je postavljalo tudi ob zaprtju univeze v Vilni po upor 1830; nekateri so menili, da bi Litovci, ki bi odšli na študij na druge ruske univerze, tam širili svoje uporniške misli, ki bi se

⁸⁹ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 26-27

tako razširile po celotnem imperiju, vendar so se jo vseeno odločili zapreti, saj naj bi na njej gojili odpadništvo in uporništvo. Še bolj pa je bilo nezaželeno, da bi Litovci odšli študirati na tuje univerze, saj bi jim svobodnomisleči Evropejci le potrdili njihove ideje, s čimer bi se oblikovala nova generacija, ki bi bila še bolj uporniško nastrojena proti Rusiji.⁹¹ Pojavljale so se ideje, da bi uvedli *numerus clausus* za katoliške kmete “poljskega porekla”, kar je pomenilo predvsem Litovce, ali da bi ob vpisu na višji študij ti morali plačati zajetno vsoto, ki bi dokazala njihovo zvestobo. *Numerus clausus* je tako v praksi veljal tudi za Litovce, vse do zgodnjih 70. let, ko je minister za izobrazbo izrazil mnenje, da so se litovski študentje upirali le zato, ker so jih v to prepričali poljski. Kot se je izrazil: “če se jim [Litovcem] da možnost, da študirajo na univerzi, bodo brez dvoma pridobili rusko višjo izobrazbo in ne bodo zavezniki Poljakov, saj imajo z njimi skupno le vero, medtem ko sta njihov jezik in način življenja popolnoma drugačna”⁹². Omejitve so bile potemtakem v prvi vrsti namenjene Poljakom, torej plemstvu, medtem ko je zelo verjetno, da so sprva na kmečko litovsko prebivalstvo pozabili oziroma se mu niso posebno posvečali.⁹³ Ko so ruske oblasti preusmerile litovske študente iz zaprte Univerze v Vilni v St. Petersburg, in ne v Varšavo, so s tem ustvarile nekakšno novo posvetno elito, saj ruska kultura zanje ni bila tako privlačna kot poljska in so zato večjo pozornost posvečali svojemu maternemu jeziku – litovščini. Kmalu se je tudi poljsko govoreče litovsko plemstvo znova začelo učiti litovščine in skupaj z izobraženci ruskih univerz ter katoliškimi duhovniki oblikovalo litovsko narodno gibanje.⁹⁴

Po nemirih leta 1830-31 so želele centralne oblasti prevzeti tudi nadzor nad izobraževanjem kmetov v Zahodni provinci in so na položaje učiteljev nastavile tuje (ne lokalne) pravoslavne učitelje. Med obema uporoma se je pojavljalo vprašanje, ali bi se morali ti učitelji naučiti litovsko, kar se kljub temu, da so nekateri to videli kot nujen korak, ni zgodilo. Ko pa so bile 1841 ustanovljene šole v katoliških župnijah v Žemaitiji, je pouk tam potekal v litovščini. Zaradi nemirov 1860 so morali hitro ukrepati, da bi kmečko prebivalstvo ločili od plemstva, in število ljudskih šol je hitro naraslo. V tem času je v ljudskih šolah pouk potekal v ruščini, le katoliške verske šole so imele dovoljenje za izvajanje pouka v lokalnem jeziku. Ustanovljena je

⁹⁰ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 242

⁹¹ *Ibid.*, str. 99-100

⁹² *Ibid.*, str. 105

⁹³ *Ibid.*, str. 104-105

⁹⁴ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 31-32

bila vrsta domačih šol, kjer je v običajnih gospodinstvih potekalo poučevanje v litovščini. Lokalni uradniki so bili trdno odločeni, da morajo litovski učenci imeti pouk v lastnem jeziku. Leta 1864 so se začele priprave na odpiranje ljudskih šol v guberniji Kaunas, v katerih pa niso smeli biti zaposleni učitelji poljskega porekla, kar je pomenilo, da bi teoretično v njih lahko učili učitelji litovskega porekla. V resnici pa so uradniki iskali predvsem možnost za financiranje ruskih šol v predelih, kjer bi to funkcioniralo – čeprav niso povsem zavračali ideje o odprtju nekaj šol, kjer bi bila litovščina glavni učni jezik, če je bilo tako nujno potrebno. Ker je bilo v veljavi navodilo, da morajo biti učitelji zvesti Ruskemu imperiju in po možnosti pravoslavci, je to v teoriji vključevalo tudi Litovce, vendar pa je v praksi pravzaprav pomenilo, da tudi ti (tako kot seveda Poljaki) niso bili primerni za ta delovna mesta. Da bi našli takšne učitelje, torej pravoslavne, ki bi znali lokalni jezik ali bi se ga bili pripravljene naučiti, pa bi vzelo veliko časa in denarja, zato so se oblasti odločile, da zaposlijo ruske učitelje, saj je večina moških na tem območju znala govoriti rusko in so sklepali, da potem tudi njihovim otrokom ni povsem tuja (kar pa ni povsem držalo, saj veliko kmetov ni znalo rusko). Na koncu je bila sprejeta odločitev, da zaposlijo ljudi, ki so zaključili pravoslavne šole v notranjosti imperija, kar je zagotavljalo, da so učitelji vzgojeni v ruskem in pravoslavnem duhu, vendar tudi, da lokalnega jezika niso govorili, kar je povzročalo veliko težav pri učenju.⁹⁵ Kasneje, leta 1872, so odprli posebno šolo, kjer naj bi se učitelji naučili lokalnega jezika, vendar le zato, da so lahko bolj učinkovito učili učence rusko.⁹⁶

V čeških deželah so osnovne šole v domačem jeziku sicer obstajale, potekal pa se je drugačen boj. V očeh čeških nacionalistov je bilo nujno zadržati češke otroke v svojih šolah, saj je bilo za njih od tega odvisno preživetje češkega naroda. Zato so na vse načine poskušali izkoreniniti narodno ravnodušnost in prijateljevanje med otroci nemškega in češkega porekla ter preprečiti njihovo medsebojno učenje jezikov. Za starše teh otrok pa to večinoma ni bil najpomembnejši dejavnik pri odločitvi, v katero šolo poslati svojega otroka. Nacionalisti so češki narod predstavljali kot vodilno silo v boju proti nemškemu elitizmu, vendar pa je bilo med navadnim prebivalstvom prisotne precej apatije do njihovih ciljev. Zato so začeli veliko kampanjo, s katero so hoteli preprečiti to ravnodušnost in prepričati starše, kako moralno in psihološko nevarna je dvojezičnost. Pri tem so uporabljali tudi metode, kot so podkupnine,

⁹⁵ Staliunas, Darius: *Making Russians*, str. 249-57

⁹⁶ *Ibid.*, str. 276-77

grožnje in kasneje celo zakon. To je na neki način omogočal sam zakonik avstrijske monarhije, ki si je nacionalizem prizadevala ukrotiti s tem, da je spoštovala večnarodni karakter svojega imperija, torej večnarodnost vojske in drugih institucij. V ustavi iz leta 1869 je pisalo, da “so vse nacionalne skupine v državi enakopravne, in vsaka od njih ima nedotakljivo pravico, da ohranja in kultivira svojo narodnost in jezik”.⁹⁷ Zato so bila vsakemu narodu tudi zagotovljena sredstva, da organizira izobraževanje v svojem jeziku.⁹⁸ Čehi so ustanovili tudi Osrednjo šolsko matico (Ústřední matice školská), ki je naproti Nemški šolski organizaciji promovirala gradnjo čeških šol za manjšine. Prav zaradi tega so se večjezične regije glede na število šol razvijale mnogo hitreje kot homogene.⁹⁹ Propagiranje enojezičnosti kot razloga za intelektualno, duhovno in čustveno boljši napredek otrok so češki nacionalisti utemeljevali z besedami Jana Amosa Komenskega (moravskega pedagoga iz 17. stoletja), ki je trdil, da bi morali imeti učenci namesto v latinščini pouk v svojem maternem jeziku. Jezik naj bi torej vseboval nacionalnega duha; dvojezični otroci bi se začeli počutiti, kot da so brez identitete in nikamor ne pripadajo, oziroma bi ostali brez trdnega značaja.¹⁰⁰ Najbolj prepričljiv argument za obiskovanje ene ali druge šole pa so bile seveda podkupnine. Revni starši so raje vpisali otroke v šolo, ki jim je obljubila obutev in obleko za njihove otroke, torej iz čisto drugačnih razlogov, kot so jih imeli v mislih nacionalisti.¹⁰¹ Glavne zasluge za češko narodno prebujenje pripadajo romantikom, ki so začeli občudovati slavno preteklost narodov in se zanimati za njihove posebnosti in njihov govor. Češki stanovni so, po vzoru ogrskih plemičev, zahtevali, da se v učne načrte srednjih šol uvede češčina.¹⁰² Uspelo jim je, da je bilo od leta 1816 v srednjih šolah dovoljeno poučevanje češkega jezika.¹⁰³

Moravski kompromis iz leta 1905 na jezikovno mešanem območju Morave je pravico do odločitve o šolanju namesto staršem dal državi, saj je bilo z zakonom zapovedano, da mora otrok znati jezik, v katerem poteka pouk v šoli. Tako so na začetku vsakega šolskega leta potekale preiskave in različne šole so lahko zahtevale zase otroke, ki naj bi jim pripadali. Do tega kompromisa je veljalo načelo, da je človek tiste narodnosti, za katero se odloči; bilo ni nobenega

⁹⁷ Zahra, Tara: *Kidnapped Souls*, str. 14

⁹⁸ *Ibid.*, str. 13-14

⁹⁹ *Ibid.*, str. 16-17

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 23-24

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 28

¹⁰² *Ibid.*, str. 70

¹⁰³ *Ibid.*, str. 74

zakona, ki bi določeval narodnost.¹⁰⁴ Nacionalisti so s tem dobili premoč nad nacionalno ravnodušnimi starši – dobili so moč, da njim in njihovim otrokom pripišejo nacionalnost, ki ni bila pa njihovi volji.¹⁰⁵ Le nemške privatne šole so do konca 1. svetovne vojne obdržale pravico, da sprejmejo učence, ki ne govorijo tekoče nemško, kljub ugovarjanju čeških nacionalistov; z veseljem so izkoristile to luknjo v sistemu in razmišljale celo o uvedbi štipendij za revne učence, ki si šolnine ne morejo privoščiti.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Zahra, Tara: *Kidnapped Souls*, str. 33

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 39

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 41

6. POMEMBNE OSEBNOSTI IN NJIHOVA DELA

Za obe nacionalni gibanji, tako kot za mnoga druga, so bile zelo pomembne določene izobražene osebnosti, ki so pomembno vplivale na razvoj jezika in njegove uporabe. Pisanje v teh dveh lokalnih jezikih se pravzaprav množično začne šele v 19. stoletju, ko domoljubi pišejo v njem slovnice, zgodovine, časopise in tudi literaturo, namenjeno predvsem kmečkemu in manj izobraženemu prebivalstvu, saj se nacionalno gibanje močno opira na preprosto prebivalstvo, ki je glavni nosilec tega lokalnega jezika. V litovskem jeziku je bilo na primer od leta 1841 do leta 1865, torej do prepovedi tiska v litovščini, izdanih več publikacij kot celo obdobje prej od 16. stoletja. Kljub temu pa so bili ljubitelji in preučevalci teh jezikov pogosto skeptični glede prihodnosti češčine oziroma litovščine kot literarnega in znanstvenega jezika.

6.1. JEZIKOSLOVJE IN SLOVNICE

Kot smo že omenili, je bil jezik zelo pomemben dejavnik pri ustvarjanju narodne zavesti, da pa bi lahko postal orodje množičnega komuniciranja, je moral biti standardiziran na način, ki bi bil razumljiv čim širšim množicam. Zato so se nacionalisti trudili pisati slovnice svojega rodne jezika; s tem so tudi pokazali, da lahko ta funkcionira prav tako dobro kot drugi, večji in v znanosti uporabljani jeziki.

Že Mickiewicz je litovščino razglasil za “najstarejši jezik na evropski celini” in leta 1843 povezal litovščino ter sanskrt, kar je že osem let pred tem uspelo dokazati litovskemu zgodovinarju Narbuttu. Njuno sklepanje je temeljilo na delu nemških filologov, kot so Jacob Grimm, Schleicher in drugi.¹⁰⁷ Litovsko jezikoslovje sicer ni bilo nekaj novega, saj naj bi že leta 1630 Konstantinas Sirvydas napisal prvo moderno litovsko slovnico, vendar te knjige nihče ni videl, tako da obstajajo o resničnosti njenega nastanka različne teorije. Nobenih dvomov pa ni o nastanku njegovega trojezičnega slovarja, v katerega je zapisal tudi kar precej novih besed, ki prej niso obstajale, v jeziku pa se uporabljajo še do danes.¹⁰⁸

Pri Čehih je imel najpomembnejšo vlogo Josef Dobrovský, ki je sicer svoje knjige pisal v nemščini in latinščini, vendar pa je v njih skušal predvsem ugotoviti oblike knjižnega češkega

¹⁰⁷ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 37

¹⁰⁸ Schmalstieg, William R.: “Early Lithuanian Grammars”. V: *Lituanus*, 28 (1982), št. 1, str. 3-4

jezika, zato mu pravimo tudi “oče slovanskega jezikoslovja”. S primerjanjem čeških in ruskih besed je odkril veliko podobnosti med tema dvema jezikoma, zato ju je poskušal zblížati in pisal ruske slovnice za uporabo Čehom. Njegov vpliv je bil močno prisoten med mladino, ki je začela množično brati dela stare češke literature, novo izdane zabavne in poučne knjige, katoliški duhovniki pa so poskrbeli tudi za prevod Svetega pisma.¹⁰⁹ Že leta 1792 je sestavil prvo sistematično zgodovino češkega jezika in literature – *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*, in to kljub temu, da je bila takrat češčina še vedno v glavnem jezik kmetov. Od leta 1835 do 1839 je izhajal tudi Jungmannov pionirski petdelni češko-nemški slovar,¹¹⁰ katerega namen je bil predvsem, da dokaže enakovrednost češkega jezika nemškemu, izdajala pa ga je Češka matica (Matice česká), ki je poleg tega slovarja poskrbela tudi za izdajo mnogih drugih znanstvenih del.¹¹¹

6.2. ZGODOVINOPISJE

Prav tako kot jezik pa je bila za definiranje naroda pomembna zgodovina. Te sicer niso vedno interpretirali na najbolj kritičen način, saj je velikokrat služila namenu nacionalistov, da preteklost svojega naroda povečujejo. Tako Čehi kot Litovci so imeli za ta namen dober material, saj so oboji v preteklosti imeli samostojno in mogočno državo, čeprav to državo težko definiramo s pridevnikom nacionalna. To povečevanje slavne preteklosti ni bilo prisotno povsem od začetka narodnega gibanja in se je razvilo s pojavom romantičnega nacionalizma, ki je idealiziral narodovo preteklost, sedanost pa zanikal kot sramotno ter hlepel po vrnitvi starih meja in stare samostojne države.

Do objave prve litovske zgodovine je prišlo že med letoma 1835 in 1845, ko je Teodor Narbutt v poljskem jeziku napisal *Dzieje narodu litewskiego*. V njej je zapisal, da se litovska zgodovina konča leta 1569, torej ob združitvi s Poljsko, in prav zato so kasnejši nacionalisti črpali predvsem iz srednjeveške zapuščine. Glavna in najpomembnejša dela za litovski narodni preporod pa so dela Simonasa Daukantasa (1793–1864), ki je kot prvi napisal zgodovino Litve v litovščini. Že kot študenta na Univerzi v Vilni, kjer je bil sošolec Mickiewiczza, ga je fascinirala srednjeveška litovska zgodovina in videti je, da je bil prvi, ki je imel združitev s Poljsko leta

¹⁰⁹ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 71

¹¹⁰ Anderson, B.: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*, str. 97

¹¹¹ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 75

1569 za uničujočo za lokalno kulturo in jezik. Ta razmišljanja je predstavil tudi v svoji zgodovini litovskega naroda, ki jo je napisal leta 1822.¹¹²

Za Čehe je bil tisti najpomembnejši mož, ki ga lahko primerjamo z Daukantosom, František Palacký, ki je na svoji knjigi *Zgodovina češkega naroda na Češkem in Moravskem* delal kar petdeset let, njen prvi zvezek pa je izšel leta 1836. Že takrat so oblasti videle v knjigi nevarnost, zato so se zatele k cenzuri, vendar je Palacký kljub temu nadaljeval svoje delo.¹¹³

6.3. ČASOPISJE

Eden izmed najpomembnejših predstavnikov narodnega preporoda sploh je bil Jonas Basanavičius (1851–1927). V času njegovega učenja na gimnaziji Mariampole se je jezik pouka spremenil iz poljščine v ruščino, dodali pa so mu še pouk litovskega jezika. Od začetka 70. let je zbiral ljudsko slovstvo, raziskoval litovsko kulturo in jezik ter poskušal doseči ukinitve prepovedi litovskega tiska. Leta 1874 je pripravil celo abecednik litovskega jezika, vendar ni dobil dovoljenja, da bi ga izdal.¹¹⁴ Ko je na ruski univerzi leta 1879 dokončal študij medicine, se je zaposlil kot zdravnik v Bolgariji, kjer pa je nadaljeval s svojim preučevanjem litovske zgodovine. To ga je leta 1882 pripeljalo v Prago, kjer si je najel sobo na Karlovem trgu, v isti hiši, kjer je Karel Hynek Macha napisal znano češko pesnitev *Maj*.¹¹⁵ Tam se je odločil ustanoviti litovski časopis, katerega ime je izpeljal iz češkega prepričanja, da je narode potrebno obuditi, zato ga je poimenoval *Aušra* (Zora). Ker je moral biti litovski jezik v Rusiji pisan v cirilici, se je dogovoril z kolegi iz Nemčije, da bodo časopis v latinici tiskali tam ter ga pretihotapili v Rusijo.¹¹⁶ Četudi je bil pobudnik te revije Jonas Basanavičius, je v treh letih njenega obstoja k njej prispevalo članke več kot 70 avtorjev. Revija je bila v glavnem namenjena litovskemu prebivalstvu v Ruskem imperiju, vendar pa je prispela tudi do litovskih manjšin v zahodni Evropi in Ameriki. Vseh 40 števil *Aušre* je populariziralo iskanje kontinuitete z Veliko litovsko kneževino ter ločevanje od poljske narodne identitete – časopis je torej temeljil na raziskavah Daukantasa in Narbutta ter pesmih Mickiewicza. Ta okvir, torej zanašanje na srednjeveško preteklost in zavračanje zgodnje moderne zgodovine, se je skladal tudi z načeli, ki

¹¹² Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 33–34

¹¹³ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 76

¹¹⁴ Šeferis, V.: *Mano tėvynė – prie jo širdes*. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, str. 67

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 42

¹¹⁶ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 34

so jih takrat gojili češki nacionalisti. Kar je bila lublinska unija leta 1569 za Litovce, je bil poraz v bitki pri Beli Gori leta 1621 za Čehe, torej konec narodnega življenja. To je spodbujalo sovraštvo do tujcev, "drugih", in ljubezen ter spoštovanje do srednjeveške preteklosti. Tako češko kot litovsko plemstvo naj bi takrat začelo zanikati svoje korenine in se pokorilo drugim, zato narodni preporod potrebuje novo kri; ljudska izročila, ki jih je treba oživiti, so prisotna le med preprostim prebivalstvom.¹¹⁷ Za večino narodov je bila literatura pogoj nacionalnosti, vendar tako rekoč popolno pomanjkanje litovske literature ni povzročalo težav glede tega, saj so se Basanavičius in ostali raje posvečali vrlinam jezika, katerega oblikovna popolnost naj bi pričala o kulturno bogati preteklosti in civiliziranosti antičnih Litovcev. Prav zaradi tega pomanjkanja literature je litovski jezik ohranil svojo starodavno podobo, njegova zapletena slovnica se je ohranjala le preko slabo poznane govorice kmetov, prav tako pa se v njem niso pojavljali nemški ali francoski neologizmi.¹¹⁸ Pripadniki *Aušre* in njihovi sodobniki so imeli za svojo nalogo dokazati, da je litovščina dorasla tudi modernemu času. *Aušra* je imela osrednji pomen za nadaljnji razvoj narodnega gibanja. Revija je združila veliko število Litovcev, ki so množično začeli naprošati vlado (tako rusko, kot tudi nemško) za jezikovne pravice, in naredila ogromen korak pri formiranju končnega cilja. Prav eden izmed mladih, z *Aušro* inspiriranih intelektualcev iz Suvalkije Vincas Kudirka se je po propadu *Aušre* domislil, da bi začel ustvarjati in izdajati novo revijo podobnega karakterja. Tako je nastal *Varpas* (*Zvon*), ki je izhajal v letih 1889–1905. Njegovi uredniki, z Vincasom Kudirko na čelu, so poleg idej, ki so podpirale odpor proti rusifikaciji, polonizaciji in germanizaciji, prišli na novo, pretežno radikalno idejo: načelni cilj je bila pridobitev neodvisnosti in izoblikovanje neodvisne litovske države.

Podobno vlogo kot za Litvo Basanavičius je imel za Čehe Václav Matěj Kramerius (1753–1808), ki je ustanovil svojo knjigarno, kasneje znano pod imenom "Češka odprava" (*Česká expedice*), katere obiskovalci so bili predvsem dijaki in kmetje. Prav tako je dolga leta urejal *Poštne praške Novine* (Krameriovy císařsko-královské poštovní noviny).¹¹⁹ V njih je komentiral dogajanje doma in po svetu, zraven pa izdajal še mnogo priročnikov in didaktičnih knjižic.¹²⁰ Njegova zgodnja smrt je bila za češko gibanje velika izguba, ki je ni mogel

¹¹⁷ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 35

¹¹⁸ *Ibid.*, str. 37

¹¹⁹ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 71

¹²⁰ Brabec, Jiří; Červenka, Miroslav idr.: *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praga : Československý spisovatel, 1982, str. 142

nadomestiti nihče.¹²¹ Tudi na novo ustanovljeni “češki muzej”, ki so ga skupaj ustanovili češki plemiči in domoljubi, je leta 1827 je začel izdajati glasilo, ki je bilo zelo priljubljeno med češkimi izobraženci.

6.4. UMETNOST

Tako kot v druge sfere življenja je seveda nova ideologija in identiteta vstopila tudi v umetnost, ki pa včasih ni bila zavedna nosilka tega novega sporočila, ampak so ji takšen pomen pripisali nacionalisti, ki so hoteli umetniška dela uporabiti za povečevanje svojega naroda. Lep primer tega je poezija Adama Mickiewicza, ki je veljala vsaj do leta 1918 za izraz nostalgije po Veliki litovski kneževini in je vstopila v kanon tako modernega poljskega kot tudi litovskega nacionalizma. Tako Litovci kot Poljaki imajo Mickiewicza za svojega nacionalnega pesnika, čeprav sam ni zagovarjal enega ali drugega nacionalizma, temveč si je zamišljal združeno Poljsko in Litvo, kot je bilo to v času Republike obeh narodov. Vendar so ga kasnejši nacionalisti v poznem 19. stoletju (po njegovi smrti 1855) izkoristili za konstruiranje svoje posebne (litovske ali poljske) narodne identitete. Ironično je, da bi ta na novo ustvarjena etnična pravila nacionalne identitete Mickiewicza opredelila kot Belorusa, ne Litovca ali Poljaka.¹²²

Za razliko od nekaterih pomembnih osebnosti pa se je pesnik Vincas Kudirka oklepal poljščine, ki se mu je zdela bolj primerna iz praktičnih razlogov, saj je bila kulturno in politično uveljavljen jezik. Čeprav se je učil na isti šoli kot Basanavičius, je tam končal šolanje po ukinitvi vojnega prava, ko se je poljščina spet prikradla v šolski pouk. To je imelo za posledico, da se je Kudirka, kot potomec litovsko govorečih kmetov, sramoval svojega nizkega položaja in je raje kot litovščino uporabljal poljščino, četudi ni bila njegov materni jezik. Zato se je tudi odpravil na študij na univerzo v Varšavi, kjer je vstopil v politiko kot poljski socialist. Za razliko od Basanavičiusa, ki je le zanikal poljsko kulturo, jo je Kudirka dodobra spoznal in tako lahko na podlagi tega znanja predstavil Litvo ne le v zgodovinskem kontekstu, ampak tudi kot nacionalno enakopravno v sedanosti. Če je na začetku njegova želja po kultiviranosti spodbujala uporabo poljščine, saj je hotel dajati gosposki vtis, se je kasneje to preobrazilo v večjo nalogo, da svojim koreninam povrne dostojanstvo, s povišanjem kmetstva v politiko.¹²³

¹²¹ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 71

¹²² Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 29

¹²³ *Ibid.*, str. 38-39

To, kar naj bi preprečilo širjenje duha narodnega samozavedanja, je imelo ravno nasprotni učinek. Boj za priznanje je bil usmerjen v dve smeri: proti novemu valu agresivne rusifikacije in proti stalni polonizaciji. V tem trenutku je litovski narod pred uničenjem rešila prej omenjena litovska manjšina v Vzhodni Prusiji. Duhovščina in posvetna inteligenca sta se začasno združili v eno samo dobro organizirano silo, ki je imela jasen cilj: širjenje litovske besede. Litovski znanstveniki, duhovniki in pisatelji, ki so živeli v Veliki Litvi (litovski del Ruskega imperija) so tajno pripravljali različne članke, korespondence, periodike in celo učbenike, ki so jih pošiljali v Malo Litvo (litovski del takratnje Vzhodne Prusije). Tukaj so vse te tekste natisnili in potem so jih čez mejo prenesli možje, ki jih v Litvi imenujejo *knygnešiai* (dobesedno nosilci knjig). Ti so tvegali ne le svoje življenja, ampak tudi življenje svojih bližnjih, in to le zato, da litovski jezik ne bi izumrl. Tiskana litovska beseda je naletela na veliko povpraševanje med prebivalci, prepovedano literaturo so aktivno brali, saj je bila glede na popis prebivalstva iz leta 1897 približno polovica (48 odstotkov) litovskega prebivalstva pismenega¹²⁴, ljudje pa so jo tudi finančno podpirali.

V 80. letih je začelo litovsko kmečko prebivalstvo pošiljati vladi prošnje za preklic zakona o prepovedi litovskega tiska in za enakopravnost litovskega jezika. V tej dobi se pojavi nova generacija posvetne inteligence, ki večinoma izvira iz Suvalkije (v tej dobi znane kot Užnemunė). Ta je, kot že omenjeno, pripadla Suvalški guberniji in imela nekoliko boljše razmere (tlačanstvo je bilo na primer ukinjeno že pod Napoleonom¹²⁵), kot ostale tri litovske gubernije. To so bili večinoma otroci bogatejših posestnikov, saj je bila Suvalkija ena najbolj rodovitnih pokrajin v Litvi.

Pri Čehih je imel velik vpliv pesnik Jan Kollár in njegova pesnitev "Slavy dcera" (Slave hči). Znale so njegove besede: "Ljubite svojo domovino in svoje slovanske brate! Ali ni iztrebljenje Slovanov, ki so bivali nekdam ob bregovih Labe in Baltika sramota ne samo za Nemce, ampak za vse človeštvo? Samo tisti, ki spoštuje svobodo drugih, je vreden, da živi v svobodi. Ali kdor jemlje svojemu najbližjemu njegov materni jezik, počenja zločin zaslužnjevanja. Zarja slovanskih narodov še ni nastopila, ali resnično bo prišla in čas bo popravil zmote preteklosti!"¹²⁶ Pomembno vlogo je imel tudi njegov sodobnik František Ladislav

¹²⁴ Pečulienė, O., Broga, A.: *Šalis ta Lietuva...* Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, str. 76

¹²⁵ Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. In drugi: *Lietuva*, str. 73

¹²⁶ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 74-75

Čelakovský, ki je bil profesor v Bratislavi in kasneje Pragi ter je zbiral slovanske ljudske pesmi in pozdravljal bratstvo med slovanskimi narodi, posebno Rusi.¹²⁷ Močno je na češke nacionaliste vplival tudi ponarejeni Zelenogorski rokopis, čigar nastanek so postavili v 12. stoletje in iz katerega je veliko umetnikov črpalo svoj navdih. Pojavilo pa se je vprašanje njegove pristnosti, kar je med Čehi povzročilo veliko razburjenja.¹²⁸ Razvila se je tudi obsežna prevajalska dejavnost; eden izmed najpomembnejših prevajalcev v češčino je bil Josef Jungmann, predstavnik druge generacije romantičnih preporodovcev. Ker je hotel razširiti obzorja Čehom, je v češčino prevedel nekaj klasičnih literarnih del in pri tem ustvarjal nove izraze, ki so češčini manjkali. Izposojal si jih je predvsem iz ruščine, kar so kasneje posnemali tudi njegovi sodobniki.¹²⁹ V tej dobi so se pojavili tudi prvi češki pesniki, na primer Anton Jaroslav Puchmayer.

Posebnost češkega narodnega preporoda je, da je v njem pomembno vlogo igralo tudi gledališče, ki v Litvi na primer sploh ni bilo prisotno (prvo litovsko igro so uprizorili šele leta 1899). Njegovi gledalci so bili predvsem dijaki in obrtniki, predstave pa so igrali na preprostih odrih, dokler mu niso prepustili dvorane stanovskega gledališča, kjer so smeli igre izvajati le ob nedeljah popoldne. Igrali so večinoma zgodovinske igre, ki so imele za cilj, da ljudstvu prikažejo njegovo slavno preteklost¹³⁰ in tako širijo nacionalne ideje in zavest tudi med širše množice.

6.5. MOTIEJUS VALANČIUS IN KATOLIŠKA CERKEV

Med najpomembnejšimi vodji prve faze litovskega narodnega preporoda je bil škof Motiejus Valančius, ki je poleg nacionalnih dejavnosti vodil tudi gibanje za zmernost (pri alkoholu) v svoji in sosednjih škofijah. Štirje dejavniki, ki so ključno vplivali na oblikovanje njegove kulturne in katoliške dejavnosti, so bili katoliška cerkev, zgodovinsko litovsko plemstvo, ki pa je govorilo poljski jezik, ruska administracija (pravoslavna cerkev), kot rivalka prejšnji litovski politiki, ter litovsko navadno prebivalstvo. Veliko pozornosti je posvečal prav slednjim, ki so bili po njegovem mnenju ključni del modernega demokratičnega litovskega ljudstva in družbe, pri čemer je moral seveda paziti tudi, da ni prestrogo nasprotoval zemljiškim posestnikom. Družbeno vzgojo kmetom je ponujal preko gibanja za zmernost, ustanavljanja šol,

¹²⁷ Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*, str. 75

¹²⁸ *Ibid.*, str. 74

¹²⁹ *Ibid.*, str. 72

¹³⁰ *Ibid.*, str. 72

širitve družbene funkcije litovskega jezika ter izdajanja zgodovinskih, verskih, didaktičnih ter leposlovnih besedil; ko za to ni preostalo legalnih možnosti, je to počel tudi tajno in se udeleževal močno razvejanih protivladnih katoliških in nacionalnih dejavnosti.¹³¹ Ko so Rusi dobili pod svojo oblast nekdanje ozamlje Velike litovske kneževine, se je tam uveljavila politika Rusije in pravoslavja kot državne vere, kar je pripeljalo do diskriminacije katolikov. Prav ta katoliška organizacija naj bi torej bila opozicijski predstavnik “tuje vere” in naj bi gojila stare tradicije Poljske in Litve. Zato sta na katoliškem ozemlju tako lokalno plemstvo kot tudi duhovščina postali gonilna dejavnika v uporih proti ruski nadvladi.

Valančius je bil vključen v proces začetne formacije modernega litovskega naroda, ki ni bil tako zelo utemeljen na zgodovinskih tradicijah, pač pa bolj na vzponu kmetstva kot pomembne demokratične sile. V škofiji, kjer je bil Valančius škof, torej Žemaitiji, je bila prav litovščina (oziroma žemaitščina) in ne poljščina jezik, ki so ga največ uporabljali v medčloveških stikih in tudi stikih med škofom ter farani; po tem se je razlikovala od škofije Vilna, kjer so se katoliški duhovniki trudili utrditi poljščino kot drugi jezik (po latinščini). Svojo knjigo zgodovine, *Žemaičių vyskupystė*, za katero je rekel, da je namenjena vsem ljudem (torej vsem Litovcem, ne samo tistim iz Žemaitije), je začel pisati že med študijem in jo končal, ko je že poučeval v Žemaitiji. Valančiusova škofija je po razširitvi, ko je dobila še nekaj župnij iz škofije Vilna, obsegala veliko območje, poseljeno z litovskim prebivalstvom, in njeno povečanje je še prispevalo k njegovemu vplivu.¹³² Ustvaril je povezan sistem za izobrazbo ljudi, v katerem je ključna vloga pripadla katoliškim šolam, kjer so otroke učili osnov pisanja in vere v njihovem maternem jeziku. Te šole so bile neodvisne od državnih, kjer je ves pouk, razen verouka, potekal v ruščini, torej državnem jeziku. Podatki iz leta 1861 kažejo, da naj bi Valančius ustanovil 147 šol v škofiji Žemaitija, med katerimi jih je bilo kar nekaj z več učenci, kot so jih imele državne osnovne šole, poleg njih pa je obstajalo še veliko manjših tajnih šol. Tako je pravzaprav naredil litovsko prebivalstvo pismeno: delež ljudi, ki so znali brati, se je povečal na tretjino prebivalstva. S tem so se povečale tudi zahteve po litovskih knjigah in tudi za njihovo izdajanje je skrbel Valančius. Knjige je pisal sam ter tudi novačil druge duhovnike, da so jih pisali. Njihova vsebina se je morala skladati z načeli katoliške cerkve, jezik pa je morala biti pravilna in za vsa narečja razumljiva litovščina.

¹³¹ Merkys, Vytautas: “Bishop Motiejus Valančius, Catholic Universalism and Nationalism”, str. 69

¹³² *Ibid.*, str. 73-74

Poleg teh dejavnosti je med letoma 1858 in 1864 organiziral tudi abstinenčno gibanje, ki je, kot pove že ime, imelo za glavno nalogo preprečiti pijančevanje med litovskimi kmeti in je bilo del verske in moralne izobrazbe ljudi. V to gibanje je bilo vključenih kar 84 procentov katolikov njegove škofije in kmalu je prav to postala osrednja točka njegovega delovanja. Sosednje škofije so prav tako pristopile k temu gibanju; v škofiji Vilna je bilo vključenega vanj 50 procentov prebivalstva, kar je pomenilo, da niso pili alkohola oziroma so ga pili le zmerno ali ob posebnih priložnostih. Ta združenja so postopoma dobivala izobraževalni karakter, vplivala pa so tudi na narodno zavedanje litovskih nižjih slojev. Glavni pomen abstinenčnih združenj je bil v tem, da je bila z njihovo pomočjo prvič v litovski zgodovini ustvarjena horizontalna organizacijska mreža, ki je pomagala premagovati medsebojno izoliranost prebivalcev podeželja in odprla pot možnosti za vseljudsko družbeno dejavnost. Ruska vlada je celo obtožila Valančiusa in njegovo gibanje, da so ljudi ščuvali k uporabi leta 1863, in kmalu za tem je bilo gibanje prepovedano.¹³³ Valančius je torej v primerjavi z drugimi pomembnimi osebami narodnega gibanja vplival na ljudi zelo pragmatično, dotaknil se je tudi nižjih slojev, medtem ko je bilo delovanje ostalih ponavadi omejeno na ožje dele družbe, izobražence.

Po uporabi leta 1863 so njegove šole zaprli in za vse šole predpisali ruščino kot edini jezik pouka; škofu je uspelo le, da je bila kot jezik verouka zopet uveljavljena litovščina. Takrat se je pravzaprav začela druga faza njegovega delovanja, saj je bil njegov sedež premaknjen v Kaunas, kjer so ga lažje nadzorovali, potovati pa ni smel več kot približno 10 kilometrov iz mesta. To pomeni, da ni imel možnosti obiskovati cerkva v svoji škofiji, kar je imelo za posledico to, da je bil Kaunas poln vernikov, ki so se tam zbrali zaradi njega, kar pa so imele oblasti za politične demonstracije in so se strogo odzvale. Kljub premišljevanju o tem, da bi ga odpustili z mesta škofa, tega niso storili, saj so se bali odziva prebivalstva, prav tako pa niso imeli drugega kandidata za njegovo mesto, saj bi bil poljski škof še slabša izbira. Ker Valančius ni mogel več delovati legalno, je ustanovil tajno tiskarno v Prusiji, ki je delovala od leta 1867 do 1870, kjer je tiskal knjige v litovskem jeziku in s tem nadaljeval tradicijo pisane litovske besede v verskih in didaktičnih besedilih.¹³⁴

Nekako v tem obdobju se začenjata izoblikovati dva protipola v okviru domoljubnih aktivistov. Enega izmed njiju predstavlja duhovščina, ki želi doseči utrjevanje osnovne izobrazbe

¹³³ Merkys, Vytautas: "Bishop Motiejus Valančius, Catholic Universalism and Nationalism", str. 78

v litovščini in razširiti didaktično literaturo. Posvetni inteligenci pa to ni bilo dovolj. Narodni preporod se postopoma okrepi in se začne širiti med množice. Litovsko ljudstvo se iz preprostega, večinoma kmečkega prebivalstva počasi pretvori v moderni narod.

¹³⁴ Merkys, Vytautas: "Bishop Motiejus Valančius, Catholic Universalism and Nationalism", str. 83

7. NASTANEK SAMOSTOJNE DRŽAVE

7.1. LITOVSKA SAMOSTOJNOST IN VPRAŠANJE VILNE

Konec 19. stoletja so postopoma začele nastajati litovske politične stranke. Kot prva je bila leta 1896 v Vilni ustanovljena Litovska socialdemokratska stranka (LSDP, ki obstaja do danes), ki je hotela suvereno Litvo, izoblikovano iz gubernij Kaunas, Vilna, Suvalkija in Grodno, združeno s sosednjimi državami na temelju federativne republike v okviru ruskega cesarstva. Njen ideal je bil socializem, ki so ga zagovarjali zahodni predstavniki socialne demokracije; ta ni vključeval diktature proletariata, ampak je dajal glavni pomen demokratičnim pravicam in svoboščinam. Leta 1902 je nastala liberalno usmerjena Litovska demokratična stranka, katere cilj je bil popolna neodvisnost Litve. Na začetku 20. stoletja torej že lahko govorimo o modernem litovskem narodu, ki je kazal značilne poteze takšne družbe: številna inteligenca, politične stranke in ideološke smeri, podjetniški sloj. Pokazalo se je, da je bil strog rusifikacijski režim Aleksandra III. neuspešen, zato je leta 1904 Nikolaj II. ukinil program “ponovnega obujenja ruskega izvora”. S padcem tega programa je prenehala prepoved litovskega tiska v latinici, objavljen je bila svoboda veroizpovedi, v šole se je vrnila litovščina in Litovci so spet lahko postali učitelji. Ruska buržoazna revolucija v letih 1905–1907 je prisilila carja, da uvede vsaj začasno politično popuščanje v celotnem imperiju, kar je imelo vpliv tudi na litovsko družbeno življenje. Leta 1905 je postalo uradno dovoljeno ustanoviti nekatere politične stranke in v naslednjem letu je bila ustanovljena Državna дума (katere predstavniki so bili tudi Litovci). Vendar pa je imel car skrbi zaradi vedno večjih zahtev narodnih manjšin (podobna situacije je bila tudi v latvijskih in estonskih gubernijah), tako da je bilo na celem Baltiku oz. v vsem baltskih državah od leta 1905 do 1909 razglašeno stanje povečane nevarnosti.¹³⁵ Po revoluciji leta 1905 so se nekateri vodilni litovski nacionalisti, kot na primer Basanavičius in Šliupas, spogledovali z zamisljivo, da bi Litva postala večnacionalna država, podobno, kot je to bilo v času Velike litovske kneževine. Prevladala pa je predstava o bolj ali manj etnično čisti Litvi, kjer bi litovska kultura zamenjala poljsko.¹³⁶ Prav ruska revolucija in prva svetovna vojna pa sta prinesli možnost za nastanek novih držav na ozemlju zgodovinske Litve, saj je bil Ruski imperij

¹³⁵ Pečulienė, O., Broga, A.: *Šalis ta Lietuva...* Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, str. 83

¹³⁶ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 55

porazen in je razpadel.¹³⁷ Kmalu po začetku prve svetovne vojne je leta 1914 nastopil predstavnik Državne dume, Martynas Yčas, s t.i. Jantarjevo deklaracijo, ki jo je pripravil skupaj z Jonasom Basanavičiusom; v njej je utemeljeval litovsko etnopolitično samostojnost in razložil idejo o združitvi vsega etničnega litovskega ozemlja (skupaj z Malo Litvo) v eno celoto.

Leta 1914 je bila Vilna, nekdanja prestolnica Velike kneževine, zaželjena kot politična prestolnica za tri narode – Litovce, Poljake in Beloruse; prav tako so jo imeli za svojo duhovno prestolnico Judje, za uradnike, ki so imeli tam moč, pa je bila starodavno rusko mesto. Večina šol v mestu je bila ruskih, večina cerkev rimokatoliških, tretjino prebivalstva pa so predstavljali Judje.¹³⁸ Za litovske nacionaliste je seveda bila prestolnica, ker je bila to že v času Velike litovske kneževine, ko jo je zgradil knez Gediminas, čeprav so v 19. stoletju litovsko govoreči prebivalci predstavljali le kakšen odstotek ali dva tamkajšnjega prebivalstva. Svojo zahtevo do Vilne so zato utemeljevali na zgodovinskih, ne jezikovnih temeljih. Ko je torej Litovska demokratska stranka leta 1902 formulirala svoj program za neodvisno Litvo, je ta vključevala tudi Vilno. To so razlagali s tem, da tam ljudje le zaradi zgodovinskih okoliščin govorijo poljsko in belorusko, po rodu pa so pravzaprav Litovci.¹³⁹ Prva svetovna vojna je tako odprla pot za nastanek litovske in poljske države, pa tudi za njuno rivalstvo glede Vilne, ki jo je Poljska zasedla leta 1920, po vojni z boljševiki.¹⁴⁰

Boljševiška revolucija je iz litovskega političnega življenja dokončno odstranila kakršnokoli lojalnost do Rusije, izkušnja vojne pa je izkristalizirala želje Litovcev po samostojni državi. Prav tako pa so ti med zadnjim letom vojne izostrili svoje zahteve po popolni neodvisnosti in septembra 1917 je litovski narodni svet (Taryba) pod zaščito nemške vojske v Vilni razglasil potrebo po samostojni litovski državi znotraj “etnogeografskih meja”. Nato so 11. decembra istega leta razglasili samostojnost in sprejeli status nemškega protektorata. Do ponovne razglasitve samostojnosti je prišlo 18. februarja 1918, tokrat brez prisege zvestobe Nemčiji. Ko je bila nemška vojska oktobra 1918 na zahodu poražena, so se pokazale nove možnosti, ki pa so bile hitro zadušene, saj je na območje začela vdirati Rdeča armada. Litovci, ki jim ni uspelo pravočasno zbrati vojske, so se iz Vilne umaknili v Kaunas in januarja 1919 je

¹³⁷ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 57

¹³⁸ *Ibid.*, str. 52

¹³⁹ *Ibid.*, str. 53

¹⁴⁰ *Ibid.*, str. 57

Rdeča armada zavzela Vilno. Ta je s tem postala prestolnica Litovske sovjetske socialistične republike, ki sta jo vodila dva litovska komunista. Ta tvorba pa je bila kratkega roka, saj je bila že kmalu združena z Belorusko sovjetsko socialistično republiko, s čimer je Vilna postala prestolnica Sovjetske socialistične republike "LitBel". Poljska vojska je, tudi z upanjem na pridružitvev litovskega teritorija Poljski, 21. aprila 1919 pregnala Rdečo armado iz Vilne, vendar se litovski politiki niso bili pripravljene pogajati o združitvi v eno državo.¹⁴¹ V poletju 1919 sta se obe strani znašli v več manjših medsebojnih spopadih in avgusta so Poljaki predlagali referendum na dveh območjih – tistem, ki ga je zasedla poljska vojska, in ostalih. Litovci so ta referendum zavrneli, češ da so prebivalci Vilne etnični Litovci, ne glede na njihovo odločitev, in bi morala Vilna zato pripadati Litvi. Kot se je izrazil zunanji minister Augustinas Voldemaras: "Narod sestoji bolj iz mrtvih, kot iz živih." Glasov mrtvih pa pri glasovanju seveda ne bi bilo mogoče upoštevati. V letu 1920 se je začela Litva pogajati z boljševiki, ki so ji obljubili Vilno, če jim pusti prost prehod do Poljske, kar se je s podpisom pogodbe v Moskvi 12. julija 1920 tudi zgodilo. Rdeča armada je hitro zavzela Vilno, ki jo je dala Litvi, vendar pa se je Poljski uspelo obraniti pred njihovim napadom in jih potisniti ven iz Poljske. Na pogajanjih v Rigi leta 1920 so sile antante zahtevale, naj se Poljaki in Litovci sami dogovorijo glede vprašanja Vilne in 7. oktobra 1920 je bil dosežen sporazum, s katerim naj bi Vilna ostala na litovski strani meje. Toda Poljaki so že vnaprej pripravili načrt za ponovno vojaško zavzetje mesta in 9. oktobra so z okoli 15.000 vojaki vkorakali v Vilno, kjer jih je prebivalstvo veselo pozdravilo.¹⁴² Vilna je tako v času med obema svetovnjima vojnama ostala poljska, zopet pa se je znašla v Litvi šele leta 1939.

7.2. TOMÁŠ G. MASARYK IN ČEŠKA SAMOSTOJNOST

Ozemlje, ki se je po prvi svetovni vojni združilo v novo Češkoslovaško državo, ni bilo še nikoli prej samostojna država ali posebna administrativna enota. To ozemlje je obsegalo Bohemijo, Moravsko, del avstrijske Šlezije, Slovaške in Karpatske Rusije.¹⁴³

Masaryk je kmalu po začetku vojne ugotovil, da je Avstro-Ogrska ne bo zmožna preživeti in je računal na njen razpad. Zato je začel razmišljati o različnih možnostih in dogovorih, ko bi

¹⁴¹ Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*, str. 61-62

¹⁴² *Ibid.*, str. 63

¹⁴³ Perman, D.: *The Shaping of Czechoslovak State: Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, str. 8

do te situacije prišlo.¹⁴⁴ Izhodiščna točka za njegove načrte je bila popolna zmaga zahodnih zaveznikov; ko bi bili Avstrija in Nemčija poraženi, bi bilo prav, da se na tem ozemlju obnovijo nekdanje meje Bohemije-Moravije-Šlezije ter se ji priključijo še slovaški predeli Ogrske.¹⁴⁵ Svoje načrte je posredoval britanskemu, francoskemu ter ruskemu ministerstvu za zunanje zadeve, s čimer so zavezniki prvič dobili informacije o načrtih nove češke nacionalne politike.¹⁴⁶ Drugačen načrt se je oblikoval v skupini okoli Kramáča, ki je hotel Avstrijo bolj približati Rusiji, da bi ta podprla Slovane v monarhiji, vendar pa je te načrte po letu 1914 opustil in si zamislil češko prihodnost v okviru federacije Slovanov pod ruskim vodstvom. Zarisal je celo obris novega slovanskega imperija, ki je predvideval združitev Rusije, Poljske in Bohemije pod ruskim carjem; vanj naj bi se vključile tudi Bolgarija, Srbija in Črna Gora, ki pa bi obdržale svoje lastne dinastije.¹⁴⁷ Ob začetku vojne je te načrte predstavil celo ruskemu zunanjemu ministrstvu, češ, da je takšna volja celotnega češkega naroda. Potem ko je Masaryk vzpostavil stike z zahodom, se je obrnil k ostalim češkim strankam, da bi sestavili načrt za skupno delovanje, in takrat se je srečal s Kramáčevimi načrti. Čeprav je odločno nasprotoval vključitvi Češke v Ruski imperij, pa je upošteval meje te pokrajine, ki jih je zarisal Kramáč, in leta 1915 predstavil zemljevid bodoče češke države.¹⁴⁸ Vseeno se njuni načrti niso povsem ujemale in do enotne politike je prišlo šele, ko so Kramáča leta 1915 aretirali zaradi izdaje Avstro-Ogrske in je Masaryk, kot izgnanec na Zahodu, postal edini politik, ki je imel proste roke za delovanje. S tem je postal nesporni vodja gibanja za češko neodvisnost, njegovi načrti pa so oblikovali revolucionarni program Čehov. Njegov program je v naslednjih letih ostal pretežno nespremenjen – zahteval je popolno politično neodvisnost obnovljene Bohemije, ki bi združevala Čeha in Slovake. Da bi se ta država lažje obranila pred veliko sosedo Nemčijo, je začel kovati zavezništva; leta 1916 je francoskega zunanjega ministra poskušal prepričati, da imata Francija in Bohemija skupnega sovražnika in da bi bila neodvisna Bohemija lahko njen koristen zaveznik.¹⁴⁹ Rešitev je videl tudi v povezovanju z drugimi majhnimi slovanskimi narodi. Verjel je, da mora za ravnotežje v Evropi Avstrija razpasti, na njenem ozemlju pa bi se moral pojaviti nekakšen blok majhnih držav, ki bi deloval

¹⁴⁴ Perman, D.: *The Shaping of Czechoslovak State: Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, str. 14

¹⁴⁵ *Ibid.*, str. 15

¹⁴⁶ *Ibid.*, str. 17

¹⁴⁷ *Ibid.*, str. 17-18

¹⁴⁸ *Ibid.*, str. 19

¹⁴⁹ *Ibid.*, str. 23

kot protiutež Nemčiji.¹⁵⁰ V svojih zahtevah je dejal, da Bohemija ne bo ustanovljena na nacionalnem principu, saj bo vsebovala tudi nemške, madžarske in poljske manjšine, vendar pa to seveda ne bi bil edini primer takšne države in tako kot ostale bi tudi Bohemija skrbela za njihove pravice.¹⁵¹

Prva tri leta vojne niso imele zaveznice nobene želje ali vizije, da bi Avstro-Ogrska razpadla, zato tudi niso predvidevale nastanka novih držav na tem ozemlju, ampak le nekakšno omejeno avtonomijo za njene številne narode.¹⁵² Proti koncu vojne pa so začele oblikovati načrte, ki so med drugim vodili tudi do oblikovanja samostojne Češkoslovaške, saj so ugotovile, da ločenega miru z Avstrijo ne bo mogoče vzpostaviti. Ker se je v začetku leta 1918 pojavila možnost, da se vse nemške čete osredotočijo na Zahodno fronto, so iskale nove načine za zmago. Odkrile so pomen psihološkega bojevanja in oblikovale politiko, ki bi oslabilo moč Avstro-Ogrske tako, da so spodbujale protinemško prebivalstvo znotraj njenih meja; tako je tudi nastanek samostojne Češkoslovaške postal eden izmed vojnih ciljev zaveznikov.¹⁵³ Svojo samostojnost je češki narodni svet v Pragi dokončno razglasil 28. oktobra 1918. Njihova samostojnost je temeljila na 10. točki Wilsonovih 14 točk, v kateri je bila vsem narodom Avstro-Ogrske dana pravica do samoodločbe.

¹⁵⁰ Perman, D.: *The Shaping of Czechoslovak State: Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, str. 27

¹⁵¹ *Ibid.*, str. 25

¹⁵² *Ibid.*, str. 28

¹⁵³ *Ibid.*, str. 29

8. ZAKLJUČEK

Iz zgornje primerjave lahko vidimo, da obstaja med potekom litovskega in češkega narodnega preporoda kar precej vzporednic, prav tako pa kar nekaj razlik. Za začetek lahko trdimo, da oba spadata v skupino kasnejših, torej etnolingvističnih, nacionalizmov, saj za oba velja, da so njuni podporniki živeli v večji državni tvorbi. Vseeno pa tudi tukaj opazimo kar precejšnjo razliko v njihovem položaju in pravicah. Medtem ko so bili Čehi dobro integrirani v Habsburško monarhijo in so tvorili približno tretjino njenega prebivalstva, prav tako pa so imeli na voljo osnovno šolstvo v svojem jeziku, je bil litovski narod v Ruskem imperiju skoraj pozabljen. Zelo malo je bilo ljudi višjih slojev, ki bi v vsakdanjem jeziku uporabljali litovščino, saj so se v stoletjih življenja v skupni državi s Poljsko asimilirali in iz praktičnih razlogov raje prevzeli poljščino. Litovščina je torej postala skoraj povsem jezik kmetov, in dokler ti niso dobili možnosti za izobrazbo, je tako tudi ostalo. Čehi so imeli kljub temu, da so bili pretežno kmetje, svoje predstavnike tudi med višjimi sloji, veliko nekdanjih plemičev Bohemije je češčino še vedno uporabljalo v zasebnem življenju oziroma so bili dvojezični. Kot naslednjo podobnost lahko navedemo, da sta se obe gibanji opirali na nekdanjo veliko in močno državno tvorbo, svoj obstoj sta torej utemeljevali na preteklosti. Enako pomemben je bil tudi jezik, ki se je v obeh primerih razlikoval od uradnega jezika v državi. Češko narodno gibanje se je začelo nekaj desetletij pred litovskim, saj so imeli Čehi to prednost, da so pri ustanavljanju narodnih ustanov sodelovali tudi češki plemiči, ki so imeli dovolj sredstev, da so svoje načrte uresničili. Litovsko narodno zavedanje se je moralo najprej odtrgati od poljskega in do tega je zares prišlo šele po ponesrečenem uporu leta 1863, za katerega so Litovci krivili Poljake in se začeli namesto k Poljsko-litovski uniji obračati k Veliki litovski kneževini. Pri širjenju nacionalizma je imela v obeh primerih velik vpliv država. Avstrijska oblast je dajala manjšim narodom precej pravic, saj je želela tako zmanjšati napetosti med njimi, medtem kot je ruska oblast pravzaprav podpirala litovsko gibanje, saj je bil njihov glavni cilj oslabiti poljske nacionalne težnje; krepitev litovske zavesti je bila eden izmed načinov, da to dosežejo. Seveda je država vplivala tudi negativno, s cenzurami, prepovedimi tiska in drugačnimi odzivi na upore, vendar pa to nacionalistov ni ustavilo in svoje početje so premaknili v ilegalo. V Litvi je bila organizirana cela mreža ljudi, ki so tihotapili knjige, napisane v latinici, ki je bila prepovedana, ter jih iz Prusije prenesli v Ruski imperij. Knjige so imele v obeh primerih velik vpliv tudi med navadnim prebivalstvom, ki je bilo

razmeroma pismeno. Na Češkem so našli tudi način, kako različne ideje in zgodbe prenesti med ljudi, ki niso znali brati, in sicer v obliki gledaliških predstav, ki so postajale bolj in bolj priljubljene. Pri ostalih umetnostih je prišlo do precej podobnih dogajanj, prav tako pa pri pisanju zgodovin, slovnic in časopisov. Zanimivo je, da se je pri časopisju litovski pisatelj Basanavičius pravzaprav opiral na ideje češkega preporoda, saj je živel v Pragi in bil zato z njim dobro seznanjen. Velika razlika se pojavi pri vlogi cerkve, ki pri Čehih ni imela večjega pomena, pri Litovcih pa je bila ena najmočnejših sil, ki je združevala ljudi. Posebno dejaven je bil škof Valančius, ki je ustanavljal različne šole in združenja, ki so med seboj povezovala preproste ljudi in jim dajala občutek skupne identitete. Za konec lahko kot podobnost opazimo tudi to, da sta oba narodna preporoda dosegla isti cilj in sicer ustanovitev lastne države. Poti do samostojnosti so bile različne, vendar pa je po prvi svetovni vojni prišlo do nastanka tako Litve kot tudi Češkoslovaške. Omenim naj še, da bi lahko podobnosti med državama iskali še dlje v 20. stoletju, saj je obema v drugi polovici stoletja vladal komunistični režim, vendar pa je to tema za nadaljnje raziskovanje.

SHRNUTÍ BAKALÁŘSKÉ PRACE

Vztahy mezi Čechy a Litevci začaly kdysi ve středověku. Z historie známe několik případů, kdy se Češi snažili pokřtít Litevcům příbuzné pruské kmeny. Mezi ně patřily takové klíčové postavy českých dějin jako sv. Vojtěch, který padl v Prusku, nebo později, ve 13. století český král Přemysl Otakar II., který byl úspěšnější a pomohl Řádu německých rytířů dobýt pruské území. Za zmínku stojí také Jan Žižka, který se účastnil tažení proti Řádu německých rytířů na straně polsko-litevské koalice roku 1410. V době husitské reformace byla česká koruna nabídnuta litevskému velkoknížeti Vytautasovi (též znám jako Vitold). Ten ale musel pro vnitřní politické záležitosti korunu odmítnout. Místo sebe poslal do Čech knížete Žygimantase Kaributaitise (Zikmund Korybutovič), který se stal českým zemským správcem a účastnil se husitských válek. Nelze také pominout období, kdy na českém trůně vládla dynastie Jagellonců, která pocházela z Litvy. Potom až do 19. století nebyly vztahy mezi těmito národy příliš aktivní. Můžeme to vysvětlit tím, že v 16. století jak Česko, tak Litva byly vklíněny do mnohonárodních státních útvarů, a tak se ocitly pod tlakem vládnoucího národa, kdy jejich podíl na moci postupně klesal. Od 16. do 19. století můžeme v obou zemích sledovat podobné tendence vývoje národa: místní šlechta, která se musela přizpůsobit, dávala přednost vládnoucímu jazyku, a tak ztratila jeden z hlavních národnostních rysů (až na několik výjimek). Města byla poněmčena nebo popoľštěna, a tyto okolnosti vedly k tomu, že v 19. století byli příslušníci obou národů většinou rolníci.

První věc, kterou si musíme pro další porovnávání vývoje národních obrození obou národů uvědomit, je geografická poloha, kterou tyto národy obývaly. Dá se tvrdit, že poloha obývaná českým národem byla několikanásobně výhodnější než ta litevská. Zaprvé historické hranice českého státu byly jasně dané pohořím, které obklopovalo etnicky české území. Litevci byli v jednoznačně odlišné situaci: jediná historicky pevná hranice byla na severu. Nejkomplikovanější hranice byla na východě, kde nebylo zcela jasné, kde končí etnické litevské teritorium a začíná území běloruské. Dodneška jsou v moderním Bělorusku tzv. „litevské ostrůvky“,¹⁵⁴ což jsou litevské vesničky obklopeny běloruským etnikem. Jižní jazyková hranice více méně odpovídala

¹⁵⁴ Pečiulienė, Ona (ur.): *Šalis ta Lietuva...1000 svarbiausių šalies istorijos akimirų*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2009, str. 27

hranicím tehdejší Suvalské gubernie. Směrem na západ jazyková hranice byla také téměř jasná, potíže však činilo odlišné náboženství: Litevci žijící v tehdejší Prusku byli od 16. století protestanti. Dalším velkým problémem, na rozdíl od situace českého národa, byla skutečnost, že litevský národ se nenacházel na území jednoho státu, ale byl rozdělen mezi dvě silné politické síly: Pruska a Ruska (do roku 1863 žila část národa na autonomním území Varšavského království). Všechny tyto podmínky měly svoje výhody a nevýhody.

Národně obrozenecké hnutí v českých zemích začalo v momentě, kdy bylo zrušeno nevolnictví (roku 1781) a lidé se mohli začít stěhovat, zatímco na Litvě není tento počáteční rok zcela jasný (jak již bylo řečeno výše, první zmínky o společenských aktivitách národnostního charakteru pocházejí přibližně z roku 1820). Nevolnictví v ruské říši bylo zrušeno mnohem později (teprve v roce 1861). V první fázi litevského národního obrození proto hrála velkou roli litevsky mluvící šlechta, která měla povolení stěhovat se a měla finanční prostředky na získání vzdělání. V Čechách můžeme pozorovat odlišnou tendenci: české rolnictvo začalo po zrušení nevolnictví proudit do měst a vytvořilo početnou buržoazii a dělnictvo.

Další klíčový faktor, který je třeba zmínit, představuje národnostní skladba na obou územích. Tady situace byla velice podobná: velký počet obyvatelstva v Čechách byl německy mluvící lid, který hlavně obýval města. Litevská města měla podobný charakter: hlavní složkou městského obyvatelstva bylo polsky mluvící měšťanstvo a Litevci, stejně jako Češi, většinou bydleli na vesnicích a živili se zemědělstvím. Samozřejmě vnímáme i určité rozdíly: na Litvě například nenajdeme ekvivalent, který bychom mohli přirovnat k Sudetům, kde naprostá většina obyvatelstva tak rozsáhlého území byla cizího (německého) původu. Ještě jednou velkou výjimkou je Malá Litva (litevské území v Prusku). Zde národní skladba ve městech byla více vyrovnaná, to znamená, že ve městech byl zhruba stejný podíl německého a litevského obyvatelstva. Ač i tady existoval velký separatismus mezi zmíněnými etniky: většinou obývala rozdílné části měst nebo alespoň měla své čtvrti.¹⁵⁵

Když pomineme to, že počátky národního obrození na Litvě, v porovnání s českým, měly zpoždění, byl jeho vývoj v mnoha momentech podobný: byla to skupina vzdělanců, kterou sdružoval společný zájem o jazyk, národní tradice a historii. Na rozdíl od většiny ostatních malých národů čerpali Češi a Litevci inspiraci z kdysi silných národních států a zvýrazňovali svoji bájnou národní minulost. V tomto období můžeme dokonce najít paralely mezi

¹⁵⁵ Šapoka, A.: *Lietuvos istorija*, str. 54

významnými osobnostmi, jako byli například Josef Dobrovský a Simonas Daukantas. Tito muži položili základy spisovných národních jazyků. Dále můžeme porovnat práce Václava Matěje Krameria a Laurynase Ivinskise: oba dva muži založili nakladatelství, v nichž vydávali knihy v národních jazycích. Zajímavý je také fenomén zábavných kalendářů, které měly velký ohlas u venkovských vzdělanců. Opět je to zásluha těchto dvou mužů. Na druhou stranu najdeme existovaly i jisté rozdíly. Jednou z důležitějších odlišností byla role divadla: nejsou známé úspěšné pokusy založení litevských divadel. První představení litevské hry se uskutečnilo teprve v roce 1899.

Druhá fáze národního obrození v Čechách a na Litvě je svým charakterem dost odlišná. Můžeme sledovat podobné tendence ve snaze v sebeuvědomění národů – přechod od zemského patriotismu k nacionalistickému principu. Litevci se začali oddalovat od Poláků (stejně jako Češi od Němců) a odmítali myšlenku obnovení Rzeczpospolity (jednotného státu s Polskem). Důležitou okolností byl fakt, že v Litvě nebylo národní hnutí v druhé fázi koncentrováno do jednoho velkého kulturního centra, jakým byla Praha. Hlavním důvodem bylo stále existující nevolnictví, kvůli kterému neměli rolníci právo stěhovat se do měst. Proto iniciativou Motiejuse Valančiuse vznikl jakýsi organizační řetěz, který pomáhal překonat izolovanost mezi lidem a přejít ke vzájemné spolupráci. V době druhé fáze začaly vznikat politické směry a první myšlenky o jakési autonomii. U obou národů můžeme pozorovat stejné pokusy ve vytvoření vědeckého jazyka. Ač Simonase Daukantase řadíme do první fáze litevského národního obrození, můžeme přirovnat jeho díla o litevských dějinách k pracím Františka Palackého. Oba dva muži položili základy moderního dějepisceví ve svých rodných jazycích. Velký rozdíl se také objevuje ve vztahu k Rusku. Litevci, jako součást ruského impéria, bojují s potlačováním ze strany ruské vlády, zatímco v Čechách se objevují myšlenky rusofilství a idealizování ruského státu. Za to částečně může i slovanská sounáležitost Čechů a Rusů. Známy představitel druhé fáze českého národního obrození, básník a překladatel František Ladislav Čelakovský, se mimo jiné také zajímal o lidovou slovesnost. Hlavním jeho zájmem byla logicky slovanská slovesnost, ale jedno z jeho děl se věnuje právě litevským lidovým písním¹⁵⁶. Sbírkou „Litevské národní písně“ byla vydána roku 1827 v Praze a je to jedna z prvních knih zabývajících se litevskou lidovou slovesností, která byla publikována mimo území etnické Litvy. O něco později, v letech 1856–1857, byla v Praze vydána první akademická gramatika jazyka litevského „Handbuch der

¹⁵⁶ Brabec, Jiří; Červenka, Miroslav idr.: *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*, str. 43-44

litauischen Sprache“¹⁵⁷. O tuto práci se zasloužil jeden z nejznámějších filologů všech dob August Schleicher. Ten před vydáním své práce pobýval několik let v Litvě, kde se učil jazyk a zapisoval lidovou slovesnost. Tento muž také založil jednu z prvních kateder studia lituanistiky na světě, a to na Univerzitě Karlově v Praze.

V konečné fázi národního obrození najdeme více podobností než rozdílů. Celkově sledujeme podobné nebo stejné tendence: přechod od kulturních cílů k politickým, rozšíření myšlenkových a politických proudů (v obou případech platí, že nejdůležitější proudy byly liberální a radikálně demokratický až socialistický) a také rozvoj politické žurnalistiky (Karel Havlíček Borovský a Vincas Kudirka). Jediný větší rozdíl najdeme v roli církve. Litevský konzervativní katolický proud měl v podstatě silnější slovo než katolicismus v Čechách. Patriarcha litevského národního obrození Jonas Basanavičius měl blízký vztah k Praze. Tady připravil první číslo prvního kulturního litevského časopisu Aušra. Ve svém deníku také zmínil, že se nechal inspirovat způsobem, jakým Češi bojují za práva rodného jazyka, ač neuvedl žádné jméno. V Praze rovněž potkal svoji nastávající manželku, pražskou Němku Gabrielu Eleonoru Mohl. Před koncem první světové války korespondoval litevský představitel ruské Dumy Jonas Šliūpas s Tomášem Garrigueem Masarykem o perspektivách vytvoření národních států.¹⁵⁸ Můžeme říci, že dlouhou dobu trávající pasivní vztahy mezi Českem a Litvou byly v druhé polovině 19. století obnoveny a postupně se vyvíjely.

Závěrem můžeme konstatovat, že národní obrození litevské a české bylo velice podobné, vyvíjelo se v dost represivních podmínkách a došlo ke stejnému cíli, tedy vytvoření nezávislých států v roce 1918.

¹⁵⁷ Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. In drugi: *Lietuva*, str.

¹⁵⁸ Bukelevičiūtė, D. *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais*. Vilnius, 2010.

BIBLIOGRAFIJA

Anderson, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana : Studia Humanitatis, 2007

Bekus, Nelly: *Struggle Over Identity: The Official and the Alternative "Belarusianness"*. Budapest : Central European University Press, 2013

Brabec, Jiří; Červenka, Miroslav idr.: *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praga : Československý spisovatel, 1982

Buhr, R., Fabrykant, M. in Jasiulevičienė, R.: *Theoretical approaches to national identity*. V: Hoffman, S. M., Buhr R. (ur.): *Lithuanian and Belarusian National Identity in the Context of European Integration*. Kaunas : Vytautas Magnus University, 2013

Bukelevičiūtė, D.: *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2010

Burke, P., Stets, J. E.: "Identity Theory and Social Identity Theory". V: *Social Psychology Quarterly*, 63 (2000), št. 3, str. 224-237

Burke, P., Stets, J. E.: *Identity Theory*. Oxford : Oxford University Press, 2009

Gellner, E.: *Nations and Nationalism*. Oxford : Basil Blackwell Publisher Limited, 1983

Hobsbawm, Eric J.: *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost*. Ljubljana : Založba /*cf., 2007

Hroch, Miroslav: *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985

Judson, Pieter: *The Habsburg Monarchy: A New History*. Cambridge, London : Harvard University Press, 2016

Krueger, Rita: *Czech, German, and Noble: Status and National Identity in Habsburg Bohemia*. Oxford : Oxford University Press, 2009

Merkys, V., Aleksandravičius, E., Čepėnas, P. in drugi: *Lietuva*. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009

Merkys, Vytautas: “Bishop Motiejus Valančius, Catholic Universalism and Nationalism”. V: *Lithuanian Historical Studies*, 6 (2001), str. 69-88

Pečiulienė, Ona (ur.): *Šalis ta Lietuva...1000 svarbiausių šalies istorijos akimirų*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2009

Perman, D.: *The Shaping of Czechoslovak State: Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*. Leiden : E. J. Brill, 1962

Sabalaiuskas, Algirdas: “Augustus Schleicheris”. V: *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas*, 1. del. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2008

Šapoka, A.: *Lietuvos istorija*. Kaunas : Obuolys, 2017

Schmalstieg, William R.: “Early Lithuanian Grammars”. V: *Lituanus*, 28 (1982), št. 1

Šeferis, V.: *Mano tėvynė – prie jo širdes*. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009

Šimák, Jožef, Pešek, Jožef: *Zgodovina čehoslovaškega naroda*. Ljubljana : Umetniška propaganda

Smith, A. D.: *National Identity*. Harmondsworth : Penguin Books, 1991

Snyder, Timothy: *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven, London : Yale University Press, 2003

Staliunas, Darius: *Making Russians: Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*. Amsterdam, New York : Rodopi, 2007

Trumpa, V.: “The 1863 Revolt in Lithuania”. V: *Lituanus*, 9 (1963), št. 4

Zahra, Tara: *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca, London : Cornell University Press, 2008

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana